دیدی باو لە وتاری دژە باوەکان لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا … سەدیق سەعید ڕواندزی

لەتیف هەڵمەت

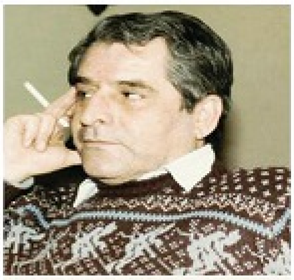
جەلالی میرزا کەریم

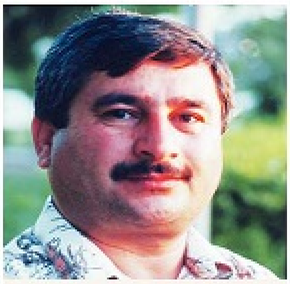
سەباح ڕەنجدەر

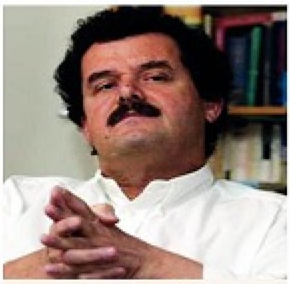
فەرهاد شاکەلی

بێگومان لێکۆڵینەوە لە هەر قۆناغێکی شیعری کوردی و دەرخستنی ئەدگارە هونەریی و ئەدەبییەکانی، پێویستی بە ڕامان و هەڵوەستە کردنێکی وردوو ئاگایەکی زۆری مێژوویی و ئەدەبی هەیە. بۆ ئەوەی لێکۆڵەر نەکەوێتە هەڵەوە.کاتێ چەمکێك یاخود شوناسێك، لە ئەزموونی شیعری کوردیدا، دەدەینە پاڵ شاعیرێك، ئەوا دەبێ لە پەراوێزی لێکۆڵینەوە لە شیعرەکانی و بەراوردکردنی بە ئەزموونی شاعیرانی تر،بە ئەرگۆمێنت ئەو شوناسە دەربخەین و بیخەینە ڕوو.بۆنموونە:کاتێ باس لە دژە باوی شاعیرێك دەکەین، دەبێ ماکەکانی ئەو دژە باوییە بسەلمێنین، نەك لە پەراوێزی چەند شڕۆڤەیەکی سادەی دێڕە شیعرییەکانییەوە، نموونەیەکی سادە و باو بێنینەوە و بۆچوونیشمان وابێت کە ئەوانە دژە باون. ئەگەر دژە باوی لە نێو واقیعی باودا، وەك خۆی مایەوە و هیچ پرسیارو تێڕوانینێکی جیاوازی دروست نەکرد، مانای وایە جیاواز نییە. دژە باوی لە نێو واقیعێکی باو و داسەپاودا، نەك هەر ڕەت دەکرێتەوە، بەڵکو بە توندی دەکەوێتە بەریەککەوتنی هزریی و فەرهەنگیش.دژە باویی شوناسێکی ئاسان و سادە نییە، تاکو بیدەینە پاڵ شاعیرێك بە بێ ئەوەی بە ئەرگۆمێنت ساغی بکەینەوە کە لە کوێ ئەو شاعیرە دژە باوە.دژە باوی واتا ڕەت کردنەوەی هەموو ئەو نۆڕمە کۆمەڵایەتی و

هزریی و ئایینی و ئایدۆلۆژییانەی، ڕەنگڕێژی سەردەمێك دەكەن و بوونەتە نەریتێكی باو لە كۆمەڵگەدا.ئەزموونی شیعری كوردی، قۆناعی جیاوازی بڕیوە، لە كلاسیزمەوە بۆ ڕۆمانسیەت و ڕوانگە و دوای ڕاپەڕین وتاكو بە ئێستاش دەگات، بەڵام زۆر بەدەگمەن لەو قۆناغانەدا، ئەزموونی جیاوازی شیعریی جگە لە(نالی وگۆران) دەبینیت، یاخود شاعیرێكی دژە باو دەبینین كە لە دەرەوەی تێڕوانینی گشتی بیر بكاتەوە و شیعر بنووسێت.

بگرە لە هەندێ سەردەمدا، شیعری كوردی لە ڕووی گوتارو دنیابینی و فۆڕم و ناوەڕۆكدا، ئەوەندە لە یەكتری نزیك دەبێتەوە، كە هەموویان دواجار هەڵگریی یەك گوتاری شیعرین. بۆنموونە: ئەزموونی شیعری لە دوای نسكۆی شۆڕش وناوەڕاستی هەفتاكاندا، ئەزموونێكە ڕەنگدانەوەی ئەو هەڵومەرجە سیاسی و ستەمە نە تەوەیەیە كە لە كورد دەكرێت. ڕووبەرێكی گەورەی شیعری كوردی لەو سەردەمەدا، شیعریی بەرگریی و شۆڕشگێڕییە، كە دەچێتە خانەی جۆشدان و بزوێنەری هەستی نەتەوەییانەی مرۆڤی كورد، كە بە ڕوونی ئەمە بە گوتاری شیعری هەفتاكانەوە دیارە. واتا شیعر دەبێتە بابەتێك بۆ ڕەنگدانەوەی هەڵومەرجی سیاسی و نەتەوەیی كورد، كە هەڵومەرجێكی سەخت و دژواربووە و تاكی كورد جۆرێك لە نائومێدیی و ڕەشبینی دایدەگرێت.بەڵام دوای ڕاپەڕین، قۆناغی ئازادیی و ڕزگاری نەتەوەی دێتە ئاراوە، ئیدی ئەزموونی شیعری كوردی لەو قۆناغەدا، بە گشتی دەبێتە ئەزموونێكی خودیی و چیتر ڕەنگدانەوەی ئەو قۆناغە كۆمەڵایەتی و سیاسییە نابێت، كە بەر لە ڕاپەڕین دەبینرا. كە واتا بە گشتی هەموو ئەزموونێكی شیعریی، ڕەنگدانەوەی قۆناغێكی دیاریكراوە. ئیدی ئەزموونی نوێ و گوتاری نوێ دێتە ئاراوە. ئەو شاعیرانەی لە هەفتاكاندا، وەك هاوچەرخێك دەردەكەون، بە هیچ پێوەرێك ئەزموونی ئەوكاتییان بۆ ئێستا، ناچێتە خانەی نوێوە. بۆیە هەموو دەركەوتە و سیمایەكی نوێ، ڕەنگدانەوەی قۆناغەكەیە.بێگومان ئەزموونی شیعریش لەمە بەدەر نییە. بۆیە كاتێ(وتاری دژە باوەكان لە شیعری هاوچەرخی كوردی)*م خوێندەوە، وەك خوێنەرێكی ئاسایی شیعر، دركم بەوە كرد كە نووسەری ئەو وتارە، زۆر بە هەڵە لە دژە باوی گەیشتووە. بەرلە هەموو شتێك، دەبوو نووسەری ئەو وتارە دیاری بكات كە مەبەستی لە شیعری دژە باو، كام قۆناغی شیعرییە. چونكە گرنگە لە خوێندنەوە و هەڵسەنگاندنی هەر قۆناغێكی شیعریدا، پۆلێنبەندی زەمەنی و مێژوویی بكەین. شیعری كوردی، بە گەلێك قۆناغدا تێپەڕیوە، بۆیە دەبوو نووسەری ئەو وتارە، قۆناغە شیعرییەكەی دیار كردبایە. لەلایەكی دیكەوە نووسەری ئەم وتارە، زۆر سەر پێی و ڕاگوزەر وەسفی دژە باوی دەكات و دەیبەستێتەوە بە

هەندێك دەركەوتە و خەسڵەتی كۆمەڵایەتی ڕووكەش، بەبێ ئەوەی لە ئاستی هزریی و پاشخانی ڕۆشنبیریی و فەرهەنگیدا، لە مانا قووڵەكانی دژە باوی گەیشتبێت.ئەو لە پێناسەی دژە باویدا دەڵێت:_ ئەگەر بمانەوێت پێناسەی دژە باوی بكەین ئەوا:((هەموو قسە وهەڵسوكەوت و داب و نەریت و یاساو ڕێسا گەلێك لە هەر كۆمەڵگایەكدا هەبن و خەڵكەكە پەیڕەوی لێ بكەن، ئەوە شتە باوەكانن،هەر كەسێكیش دژی ئەمانە بێت و پەیڕەوی نەكات ئەوانە دژە باون)).

لێرەوە زۆر بە ڕوونی دەردەكەوێت، كە نووسەری وتارەكە، چەند بە سادەیی لە ماهیەتی دژە باوی گەیشتووە، ئایا هەر كەسێك دژی نەریتێك، خاسیەتێكی كۆمەڵایەتی، دیارەدیەكی گشتی و میللی وەستایەوە دژە باوە؟ لە كۆمەڵگەی ئێمەدا، هەزاران كەس پەیڕەوی ئایین ناكەن و نوێژ ناكەن، ئایا ئەوانە دژە باون؟ هەزاران كەس پێشاكی كوردی نەتەوەیی خۆیان ناپۆشن و لاسایی ڕۆژئاوا دەكەنەوە و پەیڕەوەی نوێترین مۆدێلی شێوە و جەستە دەكەن، ئایا ئەمانە دژە باون؟ هەزاران كەس یاسا جێبەجێ ناكەن، لە گوێ پێی سوور دەدەن، ئایا ئەمانە دژە باون؟ئەگەر دژە باوی لەو خاسیەتە بچووكانە كورت بكەینەوە، ئەوا بە دڵنیاییەوە نیوەی كۆمەڵگەی ئێمە دژە باو دەردەچێت كە لە ڕاستیدا وانییە. دواتر ئایا دژە باوی لە شیعردا، هەمان ئەو دژە باوییە دەگەیەنێت كە لە ڕووبەری كۆمەڵایەتی و میللی كۆمەڵگەی ئێمەدا هەیە؟لە ڕاستیدا، دژە باوەكان هەرگیز شوێن و جێگەیان لە نێو كۆمەڵگە نابێتەوە. دژە باوەكان وەك تەنێكی نامۆ، كە باوەكان بە هەڕەشە و مەترسی بۆ سەر ژیان ودنیابینی خۆیان دەیانبینن،دژایەتی دەكرێن،ڕەت دەكرێنەوە، فڕێ دەدرێنە دەرەوەی بازنەی ژیان و بوونە گشتییەكە.هەر كاتێك دژە باوێك سەریهەڵدا، زۆر بە توندی بەگژی دادێنەوە، تا هەڕەشەی نەمانیش. كاتێ (عەبدولخالق مەعروف) كتێبێك دەنووسێت لە بارەی كۆمەڵی كوردەوارییەوە، چونكە بۆ چوونەكانی دژە باو بوون و لەگەڵ باوەكانی كۆمەڵگە یەكینەگرتەوە، سەرەنجام بە ماوەیەكی كەم دوای بڵاوكردنەوەی كتێبەكەی شەهید كرا.دژە باوی جیاواز كەوتنەوەیە لە بیركردنەوە.هیچ دژە باوێك سەرهەڵنادات،ئەگەر مرۆڤ لە ڕوانین و بیر كردنەوەدا بە كردار دژە باو نەبێت.

دژە باوی جیاواز كەوتنەوەی سیماو ڕوالەت و نمایشی جەستەیی نییە،بەڵكو بڕوابوون و پرەنسیپی هزرییە. دژە باوی تەنها دروشم نییە، بەڵكو شێوەیەكی دیكەی بیر كردنەوە و ڕوانینە. مەگەر چەند ساڵێك لەمەوبەر، خانمە شاعیرێك ئیدیعای ئەوەی ناكرد كە دژە باوترین ژنە، كەچی دەركەوت باوترین و كلاسیكیترین و میللیترین ژنی

نێو ئەو کۆمەڵگەیە؟. ئەو شاعیرانەی نووسەر لە وتارەکەی خۆیدا بە نموونە هێناویەتەوە(جگە لە سەباح ڕەنجدەر) هەموویان شیعریان لە نێو ئێمەدا خوێندراوەتەوە و هەزاران خوێنەر بە شیعرەکانییان لە کاتی خۆیدا سەرسام بوونە. لە کاتێکدا شاعیری دژە باو، هەرگیزنابێتە بەشێك لە ئەقڵی گشتی و میللی کۆمەڵگە. سەرنج بدەن، سەباح ڕەنجدەر وەك شاعیرێکی جیاواز نەك دژە باو، ئەزموونی شیعری چەند لە پەراوێز دایە، چەند دژایەتی دەکرێت، چەند ڕەت دەکرێتەوە، چونکە لەگەڵ بیرکردنەوە و ڕوانینی گشتی هاو کۆك نابێت.مەحاڵە شوێنی دژە باوێك لە نێو بیرکردنەوە و ڕوانین و ڕێسای باودا ببێتەوە.ئیدی من نازانم ئەو شاعیرانە لە کوێدا دژایەتی کران و ڕەت کرانەوە؟ ئەگەر هەڵوێستێك بەرامبەر ئەو شاعیرانە وەرگیرابێت،ئەوا لە دوا کەوتوویی کۆمەڵگەی ئێمە بووە لەوکاتدا، نەك لە ئەزموونی شیعری ناباو. مەگەر ئێستا لەتیف هەڵمەت وەکو هەفتاکان و هەشتاکان دەخوێنرێتەوە؟ئەم شاعیرانە لە کوێدا شتێکی جیاوازیان نووسی، لە دەرەوەی ئەقڵی باوی کۆمەلگە بێت؟بە پێچەوانەوە جگە لە ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر کە ئێستاش بەردەوامە، هەریەك لە جەلالی میرزا کەریم و شاکەلی و هەڵمەت،وەك هەر شاعیرێکی دیکەی کورد، شیعرو دنیابینیان لە چوارچێوەی هەمان ئەو ئەزموونە شیعرییەدایە بەڵام بە ڕوانینی جیاوازکە لە دوای گۆڕانەوە دەست پێ دەکات و درێژ دەبێتەوە تا ناوەڕاستی هەفتاکان.بگرە فەرهاد شاکەلی و لەتیف هەڵمەت، هەردووکییان زادەی یەك قۆناغ و زەمەن و شوێن و ئەزموونی شیعرین،دواجاریش سۆفیگەری دەبێتە بەشێك لە گوتاری شیعرییان. تەنانەت بۆ چوونەکانیشیان زۆر لە یەکتریەوە نزیکە و خۆشیان بە ئەزموونێکی جیاواز لە ڕوانگە دادەنێن.
ئەگەر دەنگی نوێش بن بۆ قۆناغ و سەردەمی خۆیان نوێ بوونە. یەکێك لە گرفتەکانی ئەو نووسینە ئەوەیە، کە وێڕای ئەوەی بە زمانێکی سادەو ساکار، لە دەرەوەی زمانی لێکۆڵینەوەی ئەدەبی نووسراوە، هاوکات بەر بۆچوونی سەیرو نالۆژیکیش دەکەوین، بە بێ ئەوەی نووسەری وتارەکە توانیبێتی لە ڕووی ئەرگۆمێنتییەوە بۆچوونەکانی بچەسپێنێت یان ساغ بکاتەوە. لەگەلێك شوێنی وتارەکەی، بۆچوونەکانی پارادۆکسی گەورەیان تێدایە. ئەگەر ئەو شیعرانەی ئەو نووسەرە لەو وتارە درێژەی خۆیدا، بە نموونە هێناویەتییەوە وەك شیعری دژە باو بناسێنین، ئەوا جگە لە بێ ئاگایەکی گەورەی نووسەری ئەو وتارە، لە ئەزموونی شیعری کوردی و دنیابینی شاعیرانی کورد، هیچی تر ناگەیەنێت.چونکە بەشێك لە شیعری ئەو شاعیرانەی ئەوبە نموونە هێناویەتییەوە، لە شیعری شاعیرانی پێشووتریش دەبینرێن. ئەگەر شیعرەکانی جەلالی میرزا کەریم کە بۆ شۆڕشی چواردەی تەمووزی

نووسیوە، یاخود ئەو دیدە ئەنتەرناسیۆناڵییە بە نوێ و دژە باو بزانین کە لە بەشێکی شیعری ئەو شاعیرە داهێنەرە هەیە، ئەوا دەبێ گومان بکەین کە خالید عەبدل، لە مێژووی شیعری کوردی بە ئاگا بێت. لە بەر ئەوەی گۆران، زۆر پێشی جەلالی میرزا کەریم، شیعری بۆ شۆڕشی چواردەی تەمموزو چەپ و ئازادیخوزانی دنیا نووسیوە. ئیدی نازانم دژە باو چییە و چۆنە؟ئەگەر گوتارێکی سیاسی یان کۆمەڵایەتی، چەندین جار لە ئەزموونی شیعریدا، بە دنیابینی جیاواز ببینرێت، ئیدی مانای وایە تیمەیەکی باوە نەك نا باو. ئەو شیعرانەی نووسەری ئەو وتارە، وەك نموونەیەك بۆ دژە باوی لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، بە تێگەیشتنی خۆی هێناویەتییەوە، نەك شیعری دژە باو نین، بەڵکو لە ئەزموونی شیعری کوردیدا، نموونەی لەو شێوەیە زۆرە.دەبوو نووسەر، وردتر و بە نموونەی بەرجەستەیی زیاتر، ئەو تێزەی خۆی ڕوونبکردایەوە کە دژە باوی چییە و ئەو شاعیرانە چۆن سەرقافڵەی شیعری دژە باون. نەك بە چەند ڕاڤەکردنێکی سادە و ساکارو چەند بۆچوونێکی دژ بە یەك،باسی ئەو شاعیرانە بکات. چونکە نووسەر بە تەنها باسی ئەو شاعیرانەی کردووە.ئەو دەڵێت:((هەریەك لەو چوار شاعیرە، شیعرەکانییان تێزێك لە دەقەکانی پێش خۆیان گرانتروکەمێکیش ئاڵۆزبوونە)).

ئەگەر دژە باوی پەیڕەنەکردنی ڕێسا گشتییەکان بێت، وەك ئەو لە پێناسەی دژە باوی دەینووسێت، مانای وایە، خۆی بۆچوونەکانی خۆی ڕەت دەکاتەوە. چونکە مانای چییە، شیعرەکان کەمێك ئاڵۆزترو تێزێکیش گرانترن لە شیعرەکانی پێش خۆیان؟. ئەگەر وابێت، ئەم شاعیرانە هیچ دابڕان و مەودایەکییان لە ڕووی شیعرییەوە، لە نێوان خۆیان و شاعیرانی پێش خۆیان نییە.ئەم بەردەوام دەبێت و ئەمجارەیان دەنووسێت:_((ئەم شاعیرانە نەیانهێشتووە ئاگری کودەتا دژە باوییەکەیان بکوژێتەوە و بەردەوام دیوەخانی شیعری خۆیان گەرم کردووە)). شیعر، قسەی نەستەق و حیکایەت و گێڕانەوەی بەرئاگردان نییە، تاکو دیوەخانی پێ گەرم بکرێت.شیعرو دیوەخان، ئاسمان و ڕێسمان دوورو دژبە یەکترین. ئەگەر ئەمانە دیوەخانی شیعرییان بەردەوام جمەی هاتبێت، مانای وایە باوترین شاعیرانی سەردەمن.بە پەنجەی دەست دەژمێردرێن ئەوانەی لە شیعری سەباح ڕەنجدەردەگەن، ئیدی نازانم نووسەر چۆنی بوێری ئەوەی هەیە بۆچوونی لەو شێوەیە دەرببڕێت. لێرەدا وەك خوێنەرێکی ئاسایی شیعر، لە بارەی ئەو شاعیرانەوە بیرو بۆچوون و ڕوانینەکانی نووسەردەربارەیان، چەند سەرنجێك دەخەینە ڕوو و بەراوردی یەکترییان دەکەین، بە مەبەستی دەرخستنی هەڵە و تێڕوانینی نابابەتی بۆ ئەزموونی شیعرو ئەو شاعیرانەش.

جەلالی میرزا کەریم

بێگومان ئەگەر بەوردی لە سەر وتارەکەی خالید عەبدل بوەستین،دەبینین کەلە دووتوێی ئەو نووسینەدا،هیچ پەیوەندیەکی بابەتی و ئۆرگانیکی لە نێوان ڕستە و دەربڕینەکان نییە، ئەو بۆ چوونێك دەردەبڕێت،کەچی دوای چەند دێڕێك دژی ئەو بۆچوونەی خۆی دەوەستێتەوە.ئەم نووسینە لە ئاستی ماناوگوتاردا، نووسینێکی تێکەڵ و پێکەڵە و لە زۆر شوێندا پارادۆکسی گەورە، بۆچوونی ناواقیعی و نالۆژیکی دەبینین کە دەلالەتە لەوەی ناوبراو بێ ئاگایە لە مێژووی شیعری کوردی کە سەرەتایترین بنەمایە بۆ شرۆڤەکردنی ئەزموونی شیعری شاعیران و قۆناغەکانی شیعری کوردی. ئەو هەوڵدەدات بە هەندێك بۆچوونی سادە و دەربڕینی پەخشانییەوە، ئەوە بسەلمێنێت کە باسی دژە باوی لە شیعری هاوچەرخ دەکات، کە لە ڕاستیدا ئامانجەکەی نەپێکاوە. نووسەر لەبارەی (جەلالی میرزا کەریم)ەوە دەنووسێت:((لەناو دژە باوەکاندا جەلالی میرزا کەریم پێشەنگە،یەکەم کەس بووە شیعری لەو جۆرەی نووسیوە،مۆرکی خەسڵەتی قۆناغی شیعری پاراستووە)). دەپرسین، ئەگەر شاعیرێك مۆرکە گشتیی و خەسڵەتەکانی قۆناغێکی دیاریکراوی شیعر بپارێزێت و شیعرەکانی وەك شاعیرانی تر ڕەنگدانەوەی قۆناغەکە بێت، دەکرێ بڵێن شاعیرێکی دژە باوە؟ لە کاتێکدا وەك باسمان کرد دژە باوەکان لە دەرەوەی بازنەی باون؟گومانم هەیە ئەو نووسەرە بە وردی خەرمانەی شیعری ئەو شاعیرانەی خوێندبێتەوە، چونکە ئەگەر شارەزا بووایە قسەی لەو شێوەی نەدەکرد. بۆنموونە دەنووسێت:((شیعری سەردەمی پاشایەتی زیاتر بەرەو خوازە چووە)).یەکەم جارە وەك خوێنەرێکی شیعر، گوێبیستی دەستەواژەی ((شیعری سەردەمی پاشایەتی)) دەبم، کە دیارە مەبەستی ئەو شیعرانەن کە دەچنە ئەو سەردەمە سیاسی و مێژوویەوە.

بەڵام ئایا شیعری سەردەمی پاشایەتی، یەك قۆناغ و یەك جۆر شیعرە؟سەردەمی پاشایەتی لە ساڵی 1921دەست پێ دەکات تاکو 1958. بە درێژایی ئەو ماوەیە، شاعیرانی وەك:((پیرەمێرد،بێکەس، گۆران، شێخ نوری، ئەحمەد موختار جاف، دڵدار، دڵزار،کامەران موکری)) و زۆری تریش دەردەکەون و بەرهەمی ئەو قۆناغەن و شیعریان نووسیوە.دواتر دەکرێ بڵێین ئەمە چ پەیوەندی بە جەلالی میرزا کەریمەوە هەیە کە خۆی دەڵێت، یەکەم شاعیری دژە باوە کە لە ساڵی 1958 بۆ یەکەم جار شیعری نووسیوە.ئەمە لەلایەك لەلایەکی ترەوە، ئەو نموونە شیعریانەی خالید عەبدل وەك دەقێك بۆ ڕاڤەکردنی شیعری ئەو شاعیرە دەیانهێنێتەوە، شتێکی ئەوتۆی دژە باویان تێدانییە.

شیعرەکانی ئەو شاعیرەش، لە ڕووی فۆڕمی شیعرییەوە دەتوانم بڵێم

درێژکراوەی ئەو فۆڕمە شیعریەیە کە گۆران داهێنەریەتی.بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە ئەم شاعیرە، شاعیرێکی نوێ نییە. جەلالی میرزا کەریم، یەکێکە لە شاعیرە بە تواناو هاوکات گومناوەکانی شیعری کوردی. ئەم شاعیرە کە لە دامەزرێنەرانی گرووپی ڕوانگەیە، لە هەفتاکانی سەدەی ڕابردوو، دەنگێکی دیاری شیعری کوردی بووە، بەڵام بە داخەوە لەبارەی ئەو شاعیرەوە هیچی ئەوتۆ نەنووسراوە جگە لە هەوڵە جوان و بەرچاوەکانی هەردوو نووسەران(عەتا قەرەداغی و سەباح ڕەنجدەر) کە ئەمەی دوایان کۆمەڵە شیعرەکەشی سەرلەنوێ بە پێشەکییەکی جوانەوە چاپ کردۆتەوە. من نامەوێت لەم وتارەدا لە سەر ئەو شاعیرە بوەستم، چونکە نیازمانە بە سەربەخۆیی لە نووسینێکی تایبەتدا تیشکی بخەینە سەر.شیعرەکانی ئەم شاعیرە، لە بارەی نەتەوە و نیشتمان وخەمی مرۆق بەگشتییە، وشە و دەستەواژەی شیعری ناسك و جوان لە شیعری ئەو شاعیرە دەبینین. پەیوەندییەکی قووڵ لە نێوان زمان و باری دەروونی شاعیر هەیە و ئەمەش ڕەنگدانەوەی لە سەر زمانی دەربڕینی شیعرەکان هەبووە. ئەم شاعیرە کە یەکێکە لە دامەزرێنەرانی ڕوانگە، دەنگێکی دیاری هەفتاکانە، دوای ئەوەی ئاوارە دەبێت و لە ئەمەریکا دەگیرسێتەوە، ئەزموونی شیعری ڕووی لە کزی دەکات و پاش ڕاپەڕین کە دێتەوە کوردستان، بە داخەوە مەرگ مەودای نادات و دووساڵێك دوای ڕاپەڕین دەمرێت.شیعرەکانی ئەم شاعیرەش،بەشێکی زۆریان هاوشێوەی شاعیرانی ئەوکات، دەچنە خانەی شیعریی سیاسی و بەرگریی و خەمە گەورەکەی نیشتمان. بۆیە لە گەلێك لە شیعرەکانیدا، دەنگی تووڕەیی و هاتنەوە بە گژ ستەمی نەتەوەیی تێدایە. خالید عەبدل لە وتارەکەیدا، لە بارەی ئەم شاعیرەوە، هەندێك بۆچوونی هەڵە دەرئەبڕێت، کە پێویستییان بە ڕاستکردنەوەیە. لەم بارەیەوە دەنووسێت:((جەلالی میرزا کەریم پێشەنگی شاعیرە دژە باوەکانە، یەکەم جار لە ساڵی 1958 شیعری نووسیوە، کە پێشتر بەو تەکنیکە نەنووسراوە، ئەو لە شیعری (دووچاوی) کە بەبێنەی چواردەی تەمووزەوە نووسراوە دەڵێت:_

ڕۆژی تازە لە خاك هەڵهات
لە کوختی پیاوی چەوساوە،
لە تاریکی ڕەشی زیندان
لەو دایکە ڕۆڵە کوژراوە
بەیانی نوێ
خێری هەڵهات

بنووسی وتارەکە لە بارەی شیعری دووچاوی ئەم شاعیرە بەردەوام دەبێت و دەڵێت:((خێر لەو دایکانە هەڵهات کە ڕۆڵەکانیان بە دەستی دیکتاتۆر کوژرابوون،ببوونە مەشخەڵی ئەو ڕۆژە.شاعیر لە شەفافیەتی

شیعرەکی سەرکەوتنی بەدەست هێناوە،کە هەتا ئەو کاتە هیچ شاعیرێکی کورد بەو شێوازە شیعری نەنووسیوە،دوورە لە شێوازە شیعرییە باوەکانی ئەو سەردەمە،شێوازەکەی ئەم نەعەروزە نە جووت سەروایە بەڵکو ئازادە)).هەرتەنها ئەو چەند پەڕەگرافە کە ئێمە لە نووسینەکەی ئەم نووسەرەمان وەك نموونە هێناوەتەوە، دەریدەخات کە ئەم بەڕێزە چ بۆ گایەکی گەورەی هەیە لە شیعرو ئەزموونی شیعری کوردی. ئێستا، نەریتێکی خراپ لە نێو بەشێکی زۆری نووسەرانی ئێمە هەیە، ئەویش ئەوەیە کە وادەزانن مەلای دوانزە عیلمن و لە هەموو شتێك دەزانن، کە لە ڕاستیدا وانییە.بنووسی ئەم وتارە، لە ساڵی 1958 وە باسی دیکتاتۆریەت دەکات. بە بڕوای ئەو، ئەو شیعرە لە دژی دیکتاتۆریەت بووە. بەوەدا دەردەکەوێت کە ناوبراو بێ ئاگایە لە مێژووی سیاسی عێراق و کە چی قسەشی لە بارەوە دەکات. لە ساڵی 1921 تاکو 1958 عێراق پاشایەتی بووە،مێژووی دیکتاتۆریەت لە عێراق، لەگەڵ دەست بەکاربوونی بەعس و سەدامی خوێنڕێژ لە تەمموزی 1979 ەوە دەست پێ دەکات. ئەمە مێژووە و دەبێ بیزانێت. ئیدی نازانم مەبەستی خالید عەبدل کامە دیکتاتۆرە؟ بۆچی ناوی نەهێناوە؟. لەلایەکی دیکەوە، ئەگەر نووسینی شیعر بۆ چواردەی تەمووز بە دژە باوی بزانین، ئەوا گۆرانیش شیعری بۆ ئەو شۆڕشە نووسیوەو تەنانەت شیعرێکی هەیە کە لە هەمان ڕۆژدا نووسراوە. گۆران لەو شیعرەیدا دەڵێت:

دەنگێکی دوور
دوور..ئێجگار دوور
بە ئاستەمێك ئەگاتە ژوور
ئەی دەنگی دوور…بە ئەستەمێك ئەگەیتە ژوور.
ئاخۆ سپیت یان ڕەش یان سوور؟

(دیوانی گۆرانلا 206) بۆنەی چواردەی تەمووز، کە کۆتایی بە ڕژێمی پاشایەتی و کۆنەپەرستی هێنا، بۆنەیەك نییە دژە باوبێت، گەلێك لە شاعیرانی ئێمە بەو بۆنەوە شیعریان نووسیوە، جەلالی میرزا کەریمیش وەك هەر شاعیرێکی دیکە، کەوتۆتە ژێر کاریگەریەتی ئەو ڕووداوە و ئەم شیعرەی نووسیوە. دواتر یەکێك لە هەڵە هەرە زەق و دیارەکانی ئەم نووسەرە ئەوەیە کە بڕوای وایە تا ئەو کات، واتا 1958هیچ شاعیرێك بە فۆڕمی ئازاد شیعری نەنووسیوە، بەڵکو بە عەروزو کێش و سەروا شیعر نووسراوە، بەڵام شیعری دووچاوی جەلال، شتێکی نوێیە. هەرکەسێك ئەلف وبێیەکی سەرەتای لە بارەی شیعرو ئەزموونی شیعرییەوە بزانێت، هەڵەی وەها ناکات. لای خالید عەبدل، شیعری ئازاد لە جەلالی میرزا کەریمەوە دەست پێ دەکات نەك گۆران،کە ئەمەش داهێنانێکی تازەیە لە شیعری کوردیدا. ئەم نووسەرە، ئەگەر کەمێك

ئەرك بکێشێت وبگەڕێتەوە سەر دیوانەکەی گۆران، ئەوکات دەزانێت کە چۆن لە ساڵانی بیست و سییەکان گۆران شیعری بەو فۆڕمە ئازادەوە نووسیوە وخۆشی داهێنەری شیعری ئازادە لە مێژووی ئەدەبی کوردی.دیوانی گۆران، لە ڕووی فۆڕمی شیعرییەوە پڕن لە نموونەی ئەو شیعرانەی کە خالید عەبدل وەك ئەرگۆمێنتێك بۆ سەلماندنی بۆچوونەکانی لە بارەی شیعری دژە باوی کوردی نووسیویەتی. شیعری ئازاد لە گۆرانەوە دەست پێ دەکات و ئێستاش درێژەی هەیە، ئیدی نازانم چۆن ئەو باوەڕەی وایە کە جەلالی میرزا کەریم، داهێنەری فۆڕمی شیعری ئازادە.ناوەڕۆکی هەردوو شیعرەکەی گۆران و جەلال، گوزارشت لە هەڵهاتنی خۆری نوێی شۆڕشی چواردەی تەمموز و واقیعێکی تازەی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی عێراق دەکەن.ئەمەش بە بڕوای من وەك خوێنەرێك شتێکی ئاساییە. چونکە شیعری ئەو قۆناغانە بە گشتی، ڕەنگدانەوەی هەڵومەرجی بابەتی و کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە بووە.ئەمە نە دژە باوییە نە جیاوازی. هەر لە درێژەی گوایە ڕاڤەکردنی شیعری دووچاوی ئەم شاعیرە، نووسەری وتارەکە جلەوی بۆ خەیاڵەکانی شل کردووە و ئەمجارەیان دەنووسێت:((جوانی ئەم شیعرە لەوە دایە،کە هیچ بە شێکی بەسەر بەشەکەی تریدا زاڵ نییە)). سەرنج لەوگوزارشتکردنە بدەن،زاڵبوونی بەشەکانی شیعر چ مانایەکی هەیە؟ بەڵام بابڕۆین تا ئێرە ئاساییە، چەند دێڕێك دواتر ئەمجارەیان دەنووسێت: ((شاعیر سوودێکی زۆری لە بەیەکەوە گرێدان وەرگرتووە،یەکێتی بابەت لە شیعرەکەدا هەیە و بوونی خۆی سەلماندووە)).بێگومان یەکێك لە خەسڵەتە سەرەتاییەکانی نووسین، تەواوکردنی ماناو گەیاندنی ئاماژەیە، وەك چۆن ڕستە لە کۆمەڵە وشەیەك پێکدێت، کە هەموویان واتایەك بە سەر یەکەوە دەبەخشن، نووسینیش هەمان شێوەیە. مانای چییە شیعرێك کۆپڵەکانی لە یەکتری جیاون و یەکێتی بابەتیشی تێدایە؟شیعری نوێ، چیڕۆك و ڕۆمان نییە، تاکو لە سەر یەك هێڵی گێڕانەوە بڕوات، شیعری نوێ، شیعری کلاسیك و چوارینە و غەزەل نییە، کێش و سەروای هەبێت و دێڕێك ئەوی تر تەواو بکات،شیعری ئازاد لە زۆر کاتدا، دەکرێ وەك بونیادێکی بەسەریەکەوە بخوێنرێتەوە و هاوکات هەروێنەیەکیش بە جیاواز. ئەزموونی شێرکۆ بێکەس، پڕە لە نموونەی ئەو شیعرانەی کە لە یەك کاتدا لە ڕووی کۆپڵەییەوە و لە ڕووی کۆی بینای هونەری دەقەکەشەوە،بە جیاواز لە یەکتری بخوێنرێتەوە و ماناش بە دەستەوە بدات.

ئەمە سیمایێکی شیعری هاوچەرخە. خاڵێکی دیکە هەر پەیوەست بە ناوەڕۆکی ئەم وتارەوە بە بڕوای من وەك خوێنەرێك ئەوەیە، کە ئەو شیعرانەی ئەم نووسەرە وەك نموونەی دژە باوی لە شیعری جەلالی میرزا کەریم هێناویەتییەوە، بە هەموو لێکدانەوەیەك دەقێکی ئاسایین و

هیچ ڕەهەندێکی دژە باویان تێدا نییە، بەگشتی شیعرەکانی جەلالی میرزا کەریم، شیعری نەتەوەیی و هەندێکیشیان ڕەنگدانەوەی هزری مرۆڤدۆستی و نێو نەتەوەیی و چەپ و بیری چەپخوازیی و یەکسانین. ئەگەر نووسینی شیعر، لە پێناو بیری چەپ و خەم و کێشەکانی مرۆڤدا بە دژە باوی بزانین، ئەوا گۆران دەبێتە دژە باوە. بەشێك لە شیعرەکانی فایەق بێکەس لە سەردەمی خۆیاندا، دژ بە ئەقڵیی دواکەوتوویی و دینی و لاهوتییە، کەسیش نالێت بێکەس دژە باو بووە. گوتاری شیعری جەلالی میرزا کەریم،درێژ دەبێتەوە تاکۆتا شیعری بەڵام بە تێڕوانینی جیاواز. دەنا لە ئاستی فەزا گشتییەکەی شیعر، دەتوانین بڵێین شیعری ئەو شاعیرە، یەکەیەکی نەپچراوە بە یەکتری.شیعرەکان بەشێکی ڕەنگدانەوەی واقیعێکی سیاسی و نەتەوەیی و شۆڕشگێڕین. هەر لە دەقی ((ڕوانینەکانی چاوی شەقام، تاکو شیعری یادو یاقووت و شیعری وەرزەکان و پاشان شیعری ڕاپەرین و خەمێکی بێ کۆتایی)) هەست بەو درێژبوونەوەی تیمەی شیعری ئەو شاعیرە دەکەین، کە دواجار ئەویش دەچێتەوە نێو فەزای شیعری هەفتاکان، کە بە کۆمەڵێك ئەدگاریی سیاسی و بابەتی و ئەدەبی دەناسرێتەوە، کە هەرە دیارترینییان بە سیاسیکردنی شیعرو نووسینی شیعرە لە پێناو دۆزە سیاسی و نەتەوەیەکە،کە بەرجەستە کردنی گیانی نەتەوەیی و جۆشدانی هەستی شۆڕشگێڕیی و کوردایەتی، بە گشتی ناوەڕۆك و گوتاری شیعری ئەو سەردەمە پێکدێنن.خالید عەبدل، لە کۆی وتارەکەی لە بارەی ئەو شاعیرەوە، تەنها دووشیعر دەکاتە نموونەی دژە باوی لە شیعرەکانیدا و دواتر هەر خۆشی لە میانەی باسکردن لەو شیعرانە، ئەو بۆچوونەی خۆی ڕەت دەکاتەوە. ئەو لە بارەی شیعرەکانی جەلالی میرزا کەریمەوە بەردەوام دەبێت و ئەمجارەیان دەنووسێت:((شیعرەکانی باسی شۆڕش و خەبات و سەربەستی دەکەن، ئاوێنەی سەردەمی خۆیانن)).سەرەتا دەبێ ئەو نووسەرە بزانێت هەر شیعرێك ڕەنگدانەوەی سەردەمی خۆی بوو، واتا شیعرێکە لەگەڵ ڕەوتی گشتی و بە ئاراستەی ڕوانین و بیرکردنەوەی جەماوەر بوو، مانای وایە دژ باو نییە و درێژکراوەی ئەوئەقڵییەتە گشتی و بینینە گشتییەیە، کە لە کۆمەڵگەدا بوونی هەیە. شیعری دژە باو، واتا شیعرێك لە دەرەوەی ڕوانینی گشتی. بێگومان مەبەست لێرەدا ئەوەنییە کە شیعرێك ڕەنگدانەوەی ئازارو مەینەتییەکانی گەلەکەی بێت، ئیدی بەهای شیعری نییە، بەڵکو بەو مانایەیە کە شیعری دژە باو، واتە پێچەوانەی باوی سەردەم. ئەگەر شیعرێك ڕەنگدانەوەی ئاوێنەی سەردەمی خۆی بێت، مانای وایە گوزارشت لە سەردەمە گشتییەکە دەکات. هاوکات دەبێ بزانین، باسکردن لە سەربەستی وشۆڕش و خەبات، بابەتی نوێ و ناباو نین لە شیعری کوردی. بەڵکو چەمکێکە لە شیعرەکانی سەرەتای سەدەی بیست و بە تایبەتیش لە

شیعرەکانی قانح و بێکەس دەبینرێن، کە باسی سەربەستی و پێشکەوتن و ئازادبوون لە کۆت و بەندی زیندان دەکەن.کێشەی نووسەر ئەوەیە، کە نەیتوانیوە بە ئەرگۆمێنت دژە باوی لە شیعری ئەو شاعیرانە ڕوونبکاتەوە. بە پێچەوانەوە، ئەو هەندێك پرس و بابەتی دیکە بە شیعری ئەو شاعیرانە دەبەستێتەوە،کە پێشتر لە شیعری کوردی بوونییان هەبووە، کە ئەمەش پووچەڵی ئەو تێزەی خۆی دەکاتەوە.بە نموونە گیانی یاخیبوون، چەمکێك نییە لەگەڵ ئەو شاعیرانە هاتبێتە نێو ڕووبەری شیعری کوردی. بڕوام وایە شیعری قانح کە باسی ئازادی و زیندان ونەفرەت لە نۆکەری بێگانە دەکات، پڕە لە گیانی یاخیبوون و داکۆکیکردن لە خود و ناسنامەی خود وەك تاكێك.ئەم تیمانە، لەگەڵ قۆناغەکانی شیعری کوردی، بەردەوام دەبن و دەبنە بابەتی شیعریی. بەشێکی زۆری شیعرەکانی جەلالی میرزا کەریم، باسی خەمەکانی مرۆڤ و چەوسانەوە و ئازادی و شۆڕش و خەبات دەکەن. واتا دواجار ئەزموونی ئەویش وەکو شاعیرێك، دەچێتە نێو ڕووبەری شیعری کوردی لە قۆناغێکی دیاریکراودا، کە شیعری سەرەتای هەفتاکانی سەدەی ڕابردووە.ئەم گوتارە درێژ دەبێتەوە تاکو ڕاپەڕین.شیعری کوردی، لە زۆربەی قۆناغەکانیدا، ڕەنگدانەوەی ئاوێنەی سەردەمی خۆی بووە و گوزارشتی لە واقیعی کۆمەڵایەتی و کەسی سەردەمەکەی خۆی کردووە. ئەم تایبەتمەندییانە، ناچنە خانەی سیمای دژە باوییەوە کە سەرەتا باسمان کرد، کە هەموو دژە باوییەك دەکەوێتە بەرهێڕشی باوەکانەوە.نووسەر لەوتارەکەیدا،نموونەی ئەو شیعرەی جەلالی میرزا کەریم دێنێتەوە، کە باسی کارەساتی ڕۆژی شەشی ئەیلوول دەکات، کە تەنانەت ساڵەکەشی بە هەڵە نووسیوە کە(1936)ی نووسیوە، لە کاتێکدا ڕووداوەکە لە ساڵی(1930)بوو.ئەگەر ئەو شیعرە بە نموونەی دژە باوی بزانین، ئەوا دەبێ گۆران دژە باوتر بێت، چونکە گۆران لە ساڵی 1932 وبیست وشەش ساڵ بەرلە جەلالی میرزا کەریم، شیعری بۆ کارەساتی شەشی ئەیلوول نووسیوە. بەگشتی چەمکی ڕووداو، پانتایەکی گەورەی لە شیعری کوردی گرتووە و ڕووداوە سیاسی و کارەساتە نەتەوەیی و تراژیدییەکان، هەمیشە لە گەڵێك قۆناغی دیاریکراودا، بەشێك بوونە لە شیعری کورد.ئەمە لەلایەك لەلایەکی ترەوە نابێ ئەوەمان بیر بچێت، ئەگەر ئەم شاعیرە لە سەردەمێکدا، ستایشی شۆڕشی چواردەی تەمووز و بیری چەپخوازی کردبێت، ئەوا دواجار لە شیعری(ڕۆژمێرو ڕاپەڕین و خەمی بێ کۆتایی)ئەوا شوناسی ئەم دەوڵەتەی عێراق، بەشوناسێکی قەحپە دائەنێت.کە ئەمەش ئەو پەڕی تووڕەبوون و حاشاکردنە لە دەوڵەتێك کە ناوی عێراقە. جەلالی میرزا کەریم لەو شیعرەیدا، پانۆڕامای ستەم و ئازاری نەتەوە و نیشتمان بەرجەستە دەکات و تا ئەو پەڕی، داکۆکی لە کوردبوون دەکات.بە بڕوای من شیعری ئەم

شاعیره، له سه‌ر ئاستی زمان و ده‌رب□ینی وشه‌ی شیعری، شیعری نو□ن و ئستاتیكایه‌ك له زمانی ئه‌و شاعیره هه‌یه، كه □ه‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌و زمانه □ووت و واقیعی و ئاید□ل□ژییه نییه، كه له شیعری هه‌فتاكاندا ده‌بینر□ت. له زمانی شیعری ئه‌و شاعیره‌دا، ده‌یان ده‌رب□ین و ده‌سته‌واژه‌ی شیعری جوان ده‌بینر□ن، كه خالید عه‌بدل خ□ی ل□ بواردووه. جه‌لالی میرزا كه‌ریم، به ب□وای من به‌وه دا نابێته دژه باوی سه‌رده‌می خ□ی كه شیعری ب□ حزبی شیوعی و چوارده‌ی ته‌مووزو كاره‌ساتی شه‌شی ئه‌یلوول نووسیوه، وه‌ك ئه‌وه‌ی نووسه‌ری وتاره‌كه ت□ی گه‌یشتووه، به□كو به‌و جوانكارییه‌ی زمان و ئه‌و په‌یوه‌ندییه‌ی ن□وان زمانی شیعریی وق□ناغه‌كه‌دا هه‌یه، نو□گه‌ر□كی سه‌رده‌می خ□ی بووه. له شیعری ئه‌م شاعیره‌دا، چه‌ندین وشه‌ی شیعری جوان ده‌بینر□ت، كه تا ئ□ستا له شیعری نه‌وه‌ی دوای □اپه□ینم نه‌بینیوه، زمانی شیعری جه‌لالی میرزا كه‌ریم، له سه‌د لاوه جوانترو پ□ماناترو سه‌رنج □اك□شتره، له شیعری ز□ربه‌ی شاعیره گه‌نج وبه‌ناو نه‌وه‌ی نو□ی ئه‌وسه‌رده‌مه م□د□رنه‌یه و ته‌نانه‌ت شاعیره هاوچه‌رخه‌كانی خ□شی. ب□ نموونه ئه‌م شاعیره له هه‌فتاكان، ئه‌م وشه شیعرییانه‌ی به‌كار ه□ناوه:_(لكاوی دیواری ه□ش/گه‌رووی زام/ژه‌نگی تاوان/چرپه‌ی تفت/سیپاره‌ی چلك/سنگی خه‌زان/ك□□گه‌ی زام/ ده‌و□ه‌تی قه‌حپه/ئ□ردووگای د□/سا□نامه‌ی زو□م/كیشوه‌ری مردن/ش□په‌ی خو□ن/قرد□له‌ی گو□ه گه‌نم/سه‌و□ی پرچ/نمه‌ی چاو) ئه‌مانه و گه‌ل□ك وشه‌ی تر كه ئستاتیكایه‌كییان به شیعره‌كانی ئه‌م شاعیره داوه، و□رای ئه‌و په‌یوه‌ندییه سایك□ل□ژییه‌ی له ن□وان زمانی شیعری و ده‌روونی شاعیر هه‌یه. ئ□مه نامانه‌و□ت، له‌وه زیاتر له باره‌ی ئه‌م شاعیره‌وه بدو□ین، كه خوا یار ب□ت پ□□ژه‌ی نووس□ن□كی داهاتوومانه. له ك□تاییدا ئه‌وه ده□□م، ئه‌گه‌ر شیعره‌كانی ئه‌م شاعیره، □ه‌نگدانه‌وه‌ی ده‌ردو ژانی میلله‌ته‌كه‌ی ب□ت، وه‌ك ئه‌وه‌ی نووسه‌ر له ده‌ره‌نجام نووسیویه‌تی، ئه‌وا ب□گومان شاعیر□كی دژه باو نییه، چونكه شیعری شاعیرانی هه‌فتا به گشتی، □ه‌نگدانه‌وه‌ی ئازاره‌كانی نه‌ته‌وه‌ی ئ□مه‌ن.

له‌تیف هه‌□مه‌ت

خالید عه‌بدل، له باره‌ی له‌تیف هه‌□مه‌ته‌وه ده‌نووس□ت:((□□□ □□ □□□□□□□ □□□ □□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□)). □□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□ □□□□ □□ □□□□□□□ □ □□□□ □□□□□□□ □□□□ □□□□□□□□□□□ □□□ □□□□ □□□□□□□□□. □□□ □□□□□□□□□ □□□□□ □ □□□□□:((شیعره‌كانی له‌تیف هه‌□مه‌ت،ج□ره په‌یام و گوتار□كن، تایبه‌تمه‌ندی خ□یان هه‌یه و به ئاسانی له شیعری یه‌ك□كی تر جیا ده‌كر□ته‌وه، هه‌روه‌ك خ□شی ده□□ت مه‌به‌ستی(له‌تیف هه‌□مه‌ت)ه ناكر□ت

ئێمە شیعرێك بنووسین، لاسایی نالی و ئەحمەدی خانی ومەلای جزیری بكەینەوە)). با لەوە گەڕێین كە نەك لەتیف هەڵمەت، بەڵكو هیچ شاعیرێكی كورد، نەك ناتوانێت وەك ئەحمەدی خانی بنووسێت، بەڵكو لە گوتاری شیعری ئەو شاعیرانەش ناگات. چوار سەد سالچ زیاترە، ئەحمەدی خانی وەك شاعیرێك و بناغەدانەرێكی ئەقڵی ناسیۆنالیستی كوردی، دەخوێنرێتەوە و ماوەتەوە.لە كاتێكدا دەیان شاعیری هەفتاكان و هەشتاكان و تەنانەت دوای ڕاپەڕینیش، لە هزری خوێنەری كورد كاڵبوونەتەوە و كەوتوونەتە پەراوێزی مێژوو. ئیدی نازانم لەتیف هەڵمەت چۆن بوێری ئەوەی بانگەشەی هەیە ئەوە بكات كە نایەوێت لاسایی مەحوی ونالی و خانی بكاتەوە؟ كە لە ڕاستیدا ناتوانێت نەك ئەوەی نەیەوێت. چونكە چ شاعیرێكی كورد هەیە، ئارەزووی ئەوەی نەبێت، وەك خانی و نالی بنووسێت و بناسرێت؟ئەمە لەلایەك لەلایەكی دیكەوە دەكرێ بپرسین، كامانەن ئەو تایبتمەندییانەی شیعری ئەو شاعیرە، بە ئاسانی لە شیعرەكانی تر جیا دەكەنەوە؟ ئەو تایتمەندییانە چین؟ سیماهونەرییەكانی كامانەن؟ئەم بەردەوام دەبێت لە باسكردنی شیعری ئەو شاعیرە و دەنووسێت:((لەتیف هەر لە هەنگاوی یەكەمییەوە هەوڵی بۆ دۆزینەوەی شتی نوێ بووە، شتگەلێك كە داهێنانەكانی ئەویان زیاترو جوانتر كردووە و هەموو كەسێك نایاندۆزێتەوە)). مەبەستی نووسەری وتارەكە ئەوەیە، كە لەتیف هەڵمەت هەر لە سەرەتاوە بە شیعری جیاواز دەستی پێ كردووە، كە كەسانی بەرلە ئەو نەیاندۆزیوەتەوە. ئەمەش خۆی لە خۆیدا، دژە باوییە وەك خالید عەبدل وەسفی دەكات. بە بڕوای من، ئەم نووسەرە كە من پێشتر وتارم نەبینیوە و ناوم نەبیستووە، یان ئاگادارییەكی كەمی لە شیعری كوردی و قۆناغەكانی هەیە، یاخود هەر لێی بێ ئاگایە. چونكە ئەگەر كەمێك پێشی ئەزموونی لەتیف هەڵمەت، سەیری ئەزموونی شاعیرانی تری بكردایە، قسەی لەو شێوەیەی نەدەكرد.لێرەدا ئێمە نموونەیەك لە شیعرێكی سەرەتای ئەزموونی شیعری ئەو شاعیرە دێنینەوە، كە بەرهەمی كۆتایی شەستەكانە، وەك خۆی لە كۆی بەرهەمە شیعرییەكانی ئاماژەی پێداوە، تاكو بزانین ئەو تایبتمەندییانەی تێدایە كە خالید عەبدل پێی وایە لەتیف هەڵمەت داهێنەریتیان و باسییان دەكات؟ لەتیف هەڵمەت لە شیعرێكیدا دەڵێت:

من لە بەهاری هەموو جیهانا،
تەنها گوڵێكی زیوین ئەبینم
من لە ئاسمانی ساماڵی جوانا
ئەستێرەیەكی شیرین ئەبینم
من لە تەمەنی هەموو ژیانا
هەر یادگارییەكی دێرین ئەبینم

(لا334_کۆی بەرهەمە شیعرییەکانی)
ئەمە، نموونەیەکە لە شیعری ئەو شاعیرە، کە خۆی وتەنی بەرهەمی کۆتایی شەستەکانە. ئەگەر بە وردی سەرنج لە ناوەڕۆکی شیعرەکە بدەین، ئاخۆ چ تایبتمەندیەك دەبینین، لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆکەوە، کە وەك هێمایەك بۆ ناسینەوەی ناوی ئەو شاعیرە لە شیعری کوردیدا ببینرێت؟ئەو وشە و وێنە و دەربڕینە شیعرییانەی لەو شیعرەدا هاتوون، نوێ و تازە و پێشتر لە شیعردا نەبوونە؟ چ جیاوازییەك لە ڕووی فۆڕمی ئەو شیعرەو فۆڕمی شیعرێکی گۆران هەیە؟گریمان ئەگەر ناوی لە تیف هەڵمەت بە سەر ئەو شیعرەوە نەبووایە، هیچ خوێنەرێك دەیزانی ئەمە شیعری ئەوە؟ گومان دەکەم خودی خالید عەبدل خۆشی بیزانیایە. وەلێ تەنها بۆ ئەوەی بانگەشەی ئەوە بکات کە شتێکی جیاوزتری نووسیوە، لە بارەی ئەزموونی ئەو شاعیرانەوە، ئیدی قسەی گەورەی بۆ ناوەڕۆك دەکات. وشەکانی((ئاسمان□□□□□□تەمەن□□□□□□□زیوین)) نەك وشە و دەستەواژەی نوێ نین، بەڵکو لە شیعری چل و پەنجاکانی سەدەی ڕابردووش دەبینرێن.شیعرەکانی گۆرانی داهێنەرو نوێکەرەوەی شیعری کوردی،تەژین لەو جۆرە دەربڕینانە. ئەم وشانە لە ڕووی فەرهەنگی شیعرییەوە نە نوێن، نە لەتیف هەڵمەتیش داهێنەریانە، بەڵکو لەدوای قۆناغی شیعری کلاسیکییەوە، ئەو وشانە دەبنە بەشێك لە گوتارو فەرهەنگی شیعری شاعیرانی ئێمە. بۆ نموونە: گۆران لە شیعرێکیدا دەڵێت:_

بۆ ئەوەی بتوانم لە پەردەی بیرم..
نیگارێ هەڵکەنم شێوەی لێت بچێ
تا هەر چەن گازی گرت لەلەش زنجیرم
ئازارم سووکتر کا خەیاڵی کچێ.
کە شۆخە و قژ زەردە و باڵا ڕێك و بەرزە
خەمخواری نە ناسە وەك فریشتەی عەرز

(دیوانی گۆرانلا164) ئەم شیعرەی گۆران، لە ڕووی فۆرمی شیعرییەوە، هاوشێوەی ئەو شیعرەی لەتیف هەڵمەتە، کە لە سەرەوە ئاماژەمان پێداوە. لەم کۆپلە شیعرییەدا، چەند وێنەیەکی شیعری کە بە زمان گوزارشتییان لێکراوە، بە بەراود لە گەڵ وشە شیعرییەکانی شیعری لەتیف هەڵمەت، کەخالید عەبدل پێی وایە هەر بە نوێ و جیاواز لە پێش خۆی دەستی بە شیعر کردووە،ئستاتیکی ترو سەرنج ڕاکێشترن. بەشێکی زۆری شیعری گۆران، ئەگەرچی هەندێکیان وشەی عەرەبیان تێدایە، بەڵام لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆك و ڕیتم ومۆسیقای شیعرییەوە، ئەگەر لە پێشەوەی بەشێکی ئەزموونی شیعری هەفتاکان نەبێت،ئەوا بە دڵنیاییەوە هاوتەریبی ئەوانە.گۆران لە چەندین دەقی

خۆی وشەی(ئەستێرە و بەهارو تەمەن و یادگاریی) بەکار هێناوە، ئیدی نازانم دەسپێکی ئەو وشە نوێیانە، بۆچی نوێن و تازەن لە شیعری هەفتاکاندا. نووسەر هەر لە میانەی وتارەکەیدا دەنووسێت:((ناوەڕۆکی شیعرەکانی لەتیف هەڵمەت، بریتین لە شانازیی/پێشکەوتن/ نەسرەوتن/ ئاوات و ئامانج، ئەو بۆ نووسینی شیعر شێوازێکی هەڵبژارد و شیعری پێ نووسی کە بە ئاڵۆزیی بە خەڵکی نەفرۆشتەوە،بەڵکو بە سادە و ساکاری داویە بە گوێیان)). ئەمە خۆی لە خۆیدا،ڕەت کردنەوەی بۆچوونی خۆیەتی لە بارەی دژە باویەوە.چونکە ئەگەر شاعیرێك بە سادە و ئاسایی شیعری نووسی وشیعری کردە بەشێك لە ڕوانینی میللی و جەماوەرییانەی خەڵك، ئیدی دژە باویەکەی لە کوێدایە؟لە کاتێکدا وەك باسمان کرد،دژە باوەکان لە هیچ شوێنێکی باودا جێگەیان نابێتەوە و ڕەت دەکرێنەوە. ئەگەر شاعیرێك بە ڕوانینی گشتی شیعری نووسی، لە ڕاستیدا دەبێ نیگەران بێت و بە ئەزموونەکەی دابچڵێتەوە، چونکە مانای وایە، لەگەڵ ڕەوتی باودایە. شیعر تێپانڕ نییە، تاکو جمهورێکی زۆری هەبێت.
هەر شیعرێك سادە و ئاسان و بێ ئاڵۆزی خەڵك تێی گەیشت، مانای وایە گەردێك دژە باو نییە. لێرەدا مەبەستی ئێمە دژە باویەکەیە، نەك پێوەری شیعرو خوێنەر. چونکە شیعریش دواجار بەشێکە لە ڕەنگدانەوەی هەلومەرجی سیاسی و کۆمەڵایەتی و جەماوەریی کۆمەڵگە. بەڵام ئەگەر شیعرەکانی لەتیف هەڵمەت، وەك خالید عەبدل دەڵێت، بێ ئاڵۆزی بگەنە خەڵك، مانای وایە دژە باو نییە. لەلایەکی دیکەوە، ئەگەر بە پێوەری ئەو بابەتانە بێت، کە لە ناوەڕۆکی شیعری ئەو شاعیرەدا هەیە،ئەوا دیسانەوە شیعری ئەو شاعیرە، درێژکراوەی ئەزموونی شیعری پێشووترە. ئەو بابەتانەی ئەو باسی دەکات، لە شیعری سی و چلەکانی سەدەی ڕابردوو دەبینرێت. مەگەر چ شاعیرێك هێندەی قانع، باس لە مرۆڤ و شکۆمەندی مرۆڤ دەکات لە شیعرەکانی؟ کێ ئەوەندەی بێکەس باسی پێشکەوتن و تەمێ کردنی پاپا و دەست دانە عیلم و فەن دەکات؟ کێ ئەوەندەی زێوەر هەوڵ بۆ کۆمەڵگەیەکی خوێندەوار دەدات لە شیعرەکانی؟ئەم بابەتانە لە بەشێکی زۆری گوتاری شیعری نیوەی یەکەمی سەدەی ڕابردوو دەبینرێت. ئەگەر وابێت،ئەوا دەبێ بڵێین لەتیف هەڵمەت شاعیرێکی دژە باو نییە.چونکە دژە باوی، لادانە لە واقیعی باو، هێنانە ئارای بابەتی تازە و دنیابینی تازەیە.بێگومان لە دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول و نیوەی دووەمی هەفتاکان،نائومێدی دەبێتە بەشێك لە سایکۆلۆژیەتی مرۆڤی کورد.ئەو قۆناغە کە قۆناغی ڕەشبینی و خامۆشییە، کاریگەرییەکی قووڵ لە سەر باری دەروونی مرۆڤی کورد جێدێڵێت. شیعری کوردی لەو قۆناعەدا، ڕەنگدانەوەی ئەو هەلومەرجە کۆمەڵایەتی و سیاسیەیە. بۆیە گوتاری شیعری کوردی،

دەبێتە گوتاری بەرگریی و جۆشدانی کوانووی شۆڕش و ئەم گوتارە درێژ دەبێتەوە تاکو ڕاپەڕین، بەڵام بە ناوەڕۆك و گوزارشتکردنی جیاواز. شیعری لە تیف هەڵمەتیش، دەبێتە بەشێك لەو گوتارە. بە تایبەتی کە ئەو خۆشی(ئەگەر هەڵە نەبم)دەبێتە پێشمەرگە. ئەزموونی ئەو شاعیرە، لە بەشێکی زۆری شیعرەکانی، دەبێتە بەشێك لە گوتاری باوی شیعری ئەو سەردەمە. بۆ نموونە لە شیعرێکدا دەڵێت:_

ئەڕۆمەوە بۆ شارەکەم..
بەس نییە لەشم تێکەڵی خاك و خۆڵی کوردستان دەبێ..
بۆ هەر کوێم پەلکێشم کەن
دڵم دڵۆپە بارانێکە و لووتکەی هەڵگۆرد دەدۆزێتەوە.
(دیوانی لە تیف هەڵمەتل_124) هەروەها لە شیعرێکی تردا دەڵێت:
ئەی دایکەکان..دەستەکانتان ماچ دەکەم..
منداڵەکان فێری خۆشەویستی بکەن..
خۆشەویستی نیشتمان..نیشتمان
ئەی دایکەکان.

(دیوانی لەتیف هەڵمەتل_365) ئەم دوو شیعرە، دوونموونەن لە شیعری ناوەڕاست و کۆتایی هەفتاکانی سەدەی ڕابردوو. گوتاری هەردوو شیعرەکە ڕوون و دیارە. بابەتی خۆشویستنی خاك و نیشتمان و گۆشکردنی منداڵەکانمان بە خۆشەویستی خاك، تیمەی سەرەکی شیعرەکانە. هەردوو شیعرەکە دەلالەت لە خۆشویستن و پەیوەستبوونی شاعیر بە خاك و خۆڵی نیشتمان دەکەن. ئەگەر سەرنج بدەین، دەبینین هەردوو دەقەکە و بەشێکی زۆری شیعرەکانی دیکەی ئەو شاعیرەش، هیچ دژە باویەکیان تێدا نییە. ئەگەر لەتیف هەڵمەت بە دژە باویی و ڕێچکەی نوێی شیعری دەستی پێ کردبێت وەك خالید عەبدل دەڵێت،ئەوا بۆچی شیعری ئەویش لە ڕووی فۆرم و ناوەڕۆکەوە، دەچێتەوە نێو ڕووبەری شیعری هەفتاکان و بۆچی نەیتوانی ئەم دژە باوییە درێژە پێ بدات و شیعرێکی جیاوازتر لە شاعیرانی ئەو سەردەم، لە ڕووی فۆرم و ناوەڕۆکەوە بنووسێت؟ئەمە بەو مانایە نییە، کە نووسینی شیعری نیشتمانی و بەرگریی،گرنگی خۆی نەبووبێت، بە تایبەتش لەو قۆناغەدا، کە قۆناغی نائومێدیی و ڕەشبینی و هەڵسانەوەیە، بەڵکو بەو مانایەیە، کە شیعری کوردی لەو قۆناغەدا، هەڵگری یەك گوتارو یەك ئامانجە، بەڵام بە دنیابینی جیاواز، نەك بە فۆرم و ناوەڕۆکی جیاوازە.چونکە هەڵومەرجە سیاسییەکە، واقیعێکی کۆمەڵایەتی دێنێتە ئاراوە، کە شیعر ڕەنگدانەوەی ئەو بارودۆخە ڕەشبینی و نا ئومێدییە بێت. ئەم گوتارە لە شیعری لەتیف هەڵمەت درێژدەبێتەوە، تاکو زەمەنی دوای ڕاپەڕین، کە شیعرەکانی دەبنە هەڵگری جۆرێك لە گوتاری سۆفیزم. ئەم شاعیرە لە ئێستادا، نایشارێتەوە کە ڕووی لە سۆفیزم کردووە، تەنانەت

هەرخۆی لەم وتارەدا داوادەکات کە(خودا لە لاسارییەکان گەنجی ببوورێت). ئەمەش مانای جۆرێك لە پاشگەزبوونەوە لە هزرو ڕوانین و ئەو دژە باویە دەگەیەنێت، کە خالید عەبدل پێی وایە ئەم شاعیرە ڕچەشکێنی بووە. هەموو شیعرەکانی نێو دیوانی لە تیف هەڵمەت، هەر لە شیعری یەکەمییەوە، تا دوا شیعری دیوانەکە، هەڵگری یەك فۆرم و ناوەڕۆکن، بە دنیابینی جیاواز,بگرە لە کۆتایی دیوانەکەیدا، هەندێك کورتە شیعر دەبینین نەك هەر سادە و ساکارن، بگرە سواوترین و باوترین شیعری کوردین و ئەزموونی بەشێك لە شاعیرە تازە نووس و بێ بەهرەکانمان پڕن لەو جۆرە شیعرانە. نازانم ئەگەر شاعیرێك بە دژە باوی دەستی پێ کردبێت، چۆن دواجار پێچەوانەی ئەو دژە باویەی خۆی دەوەستێتەوە.لەتیف لە شیعرێکیدا بەناوی(عەشقنامەی سەدەی بیست و یەك)دەڵێت: عەشق لای من تێکەڵاوبوونی دوو جەستەیە.. عەشق لای من.. نەتدیوەچۆن لە ناو کوورەی ئاسنگەردا کلپە و ئاسن باوەش بەیەکدا دەکەن و تێکەڵ دەبن، (دیوانی لەتیفلا 1390)

ئایا عشق تێکەڵاوبونی دووجەستە و توانەوەیە لە نێو یەکتری یان تێکەڵاوبوونی دوو ڕوحە؟ ئەوانە عشق لە جەستەدا کۆدەکەنەوە و دەبینن، ئەوانەن کە جەستەی ژن وەك موڵکی پیاو دەبینن و تەنها مەبەستییانە شتێکیان لەو جەستەیە، لە ڕووی چێژو غەریزەوە دەست بکەوێت. بە بڕوای من وەك خوێنەرێك، ئەوەی لەو کۆپڵە شیعرییەدا دەیبینین، دەربڕینێکی ئاسایە، کە ڕەنگە ڕۆژانە بە بەر دەیان وێنەی لەو شێوەیە بکەوین لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا. ئەم شیعرە، کە کۆتا شیعرە لە دیوانی لەتیف هەڵمەت و خۆی دەڵێت، ڕەنگدانەوەی نەبوونی زین و مەمێکە لە سەدەی بیست و یەك، هاوشێوەی ئەو شیعرەیە کە ئەو شاعیرە لە سەرەتای ئەزموونی شیعرییەوە، لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆك دەستی داوەتێ.هەر دژە باوییەك دواجار نەبووە ڕێگەیەکی سەربەخۆی شیعریی و لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆکەوە جیاواز نەکەوتەوە، مانای وایە دژە باو نییە. نموونەی ئەو شیعرانەی باسی خۆشەویستی و دایك و منداڵ و نیشتمان پەروەرەی دەکەن،لە شیعری قۆناغی هەفتاکاندا، بێ شومارن.ئەمانە نە نموونەی دژە باوین نەگوتنێکی جیاوازیشن. ئەگەر خالید عەبدل پێی وابێت شیعری ئەو کولەکانە دەشکێنم، نموونەی شیعری دژە باوییە و یەکەم دەقی لەو شێوەیە، ئەوا هیوادارم بگەڕێتەوە سەر ئەو شیعریەی گۆران کەدەڵێت:_

بتم شکان..
دووبتەوان..کوژران نەمان
چنگ لەسەر شان لە نیشتمان
ئێستا بەڕاست بت پەرست نیم..
سەربەست ئازاد ئازا ئەژیم..

گۆران ئەم شیعرەی، لە تەمموزی 1958 نووسیوە، ئەو بە ئاشکرا، هەوڵی تێکشکاندنی بیری بت پەرستی و یاخیبوون و سەربەستی ژیان دەدات. هەر لەدرێژەی وتارەکەیداو لە بارەی لەتیف هەڵمەتەوە، نووسەر دەنووسێت:((لەتیف هەڵمەت، یەکەم دەقی کراوەی نووسیوەکە دەقی ئەو کولەکانە دەشکێنم، لە دەقی کراوەدا شاعیر سەربەستە لە گەیاندنی پەیامەکەی)). لە ڕاستیدا، گومان دەکەم ئەم نووسەرە، بزانێت دەقی کراوە یانی چی.خەسڵەتەکانی چین. دەقی کراوە، چۆن لە دەقی داخراو جیا دەکرێتەوە؟ بێگومان، هیچ ژانرێك وەك شیعر، خەیاڵسازیی و دنیابینی سەربەستانەی نییە. نەك تەنها لە شیعری کراوەدا، بەڵکو لە شیعری کورت و شیعری ئاساییش، شاعیر تا ئەو پەڕی بێ سنووری، سەربەستە لە دەربڕین و بەرجەستە کردنی وێنەی شیعری. شیعر چیرۆك و ڕۆمان و حیکایەت نییە، لە سەرەداوێکەوە دەست پێ بکات و بگاتە کۆتایی ڕووداوەکان. بە پێچەوانەوە، لە شیعردا ئەو پەڕی سەربەستی هەیە، بۆیە ئەگەر ئەو پێی وابێت سەربەستی شاعیر مانای دەقی کراوەیە، ئەوا بەهەڵە تێگەیشتووە. دیارترین سیمای دەقی کراوە ئەوەیە، کە زۆرتر لە خوێندنەوەیەك و ڕاڤەکردنێك لە خۆ دەگرێت.

مانا لە دەقی کراوەدا، بە کراوەیی دەمێنێتەوە. دەقی کراوە، خوێنەر لەبەردەم پرسیارو ڕامان وزۆرتر لە بینینێك ڕادەگرێت. بۆیە ئەو دەقە شیعرییەی ئەو بە نموونە هێناویەتییەوە، نەك دەقێکی کراوە نییە، بەڵکو وەك هەر دەقێکی ئاسایی شیعری شاعیرێکی دیکە، مانا تەواو دەکات و لە کۆتایی شیعرەکەدا، فەزای دەقەکە دادەخرێت، هەرخوێنەرێکیش بە وردی شیعری ئەو کولەکانە دەشکێنم بخوێنێتەوە، هەست بەمە دەکات. بەشێك لەو تایبتمەندییانەی ئەم نووسەرە داویەتە پاڵ شیعری لە تیف هەڵمەت و ناویشی لێ دەنێت دژە باو، بە هیچ شێوەیەك نموونە و ئاماژەی دژە باوی نین و بەڵکو هی شاعیرانی دیکەشن. بۆنموونە دەنووسێت:((لەتیف هەڵمەت وەك ئەندازیارێکی بە توانا،وشە لە جێی شیاوی خۆی دا ئەنێت)). دژە باوی، ئەوە نییە شاعیرێك وشە لە شوێنی شیاوی خۆی دابنێت، چونکە ئەلف و بێ نووسینی سەرەتایی، کە منداڵ لە قوتابخانە فێری دەبێت، دانانی وشەیە لە سیاقی ڕستە و گەیاندنی مانای بابەتییە لە میانەی دەربڕیندا. مانای چییە شاعیرێك بۆیە دژە باوە، چونکە دەزانێت وشە لە جێی خۆی دابنێت؟!. مەگەرمرۆڤ نەك تەنها لە شیعردا، بەڵکو لە زمانی میللی و ڕۆژانە وئاسایی دەربڕینیشدا، هەوڵی ئەوە نادات وشە بە گونجاوترین و ڕێکترین شێوە، لە شوێنی شیاوی خۆی دابنێت؟ قوتابییەك کە داڕشتن ئەنووسێت، مەلایەك کە خوتبە دەدات، فەقێیەك کە دەیەوێت فێر ببێت، هەمووان هەوڵی ئەوە نادەن، بە جوانترین و

ڕێزمانیترین شێوە، وشە لە شوێنی شیاوی خۆی دابنێن؟ ئەم لێكدانەوانە، لێكدانەوەی نا بابەتین و گوزارشت لە نا شارەزایی نووسەر دەكەن، لە بارەی نووسینی ئەدەبییەوە. لەلایەكی دیكەوە، من نازانم ئەگەر نووسەرێك(ڕەمز)و(ئەفسانە)و(كەلەپوور)و(فۆلكلۆر) لە یەكتری جیانەكاتەوە، چۆن بوێری ئەوەی هەیە، لێكۆڵینەوەی درێژی ئەدەبی بنووسێت؟!.سەرنج بدەن هەر لەبارەی ئەم شاعیرەوە چی دەنووسێت:((لەتیف هەڵمەت، لە بەكارهێنانی ڕەمزو ئەفسانەكاندا سەركەوتوو بووە و لە بیری نەكردوون،زۆر ڕەمزو ئەفسانەی وەك مزگەوت و ئادەم و كڵێسە و پەرستگا وزەردەشت و عیسای بەكاربردوون)). بە ڕاست مزگەوت وكڵێسە ئەفسانەن؟!! حەوا و ئادەم و حەزرەتی عیسا، ڕەمزن؟! كڵێسای مەسیحییەكان ئەفسانەیە؟ مەگەر دنیا پڕ نییە لە دەیەها هەزار كڵێسە؟ ئەگەر ئەمانە بە ناوی ڕاستە قینەی خۆیان ناوبهێنرێن و بناسرێنەوە، ئیدی نازانم ڕەمزیەتییان لە كوێ دایە؟ئەگەر بەكارهێنانی ئەم وشانە لە شیعردا بە دژە باویی و دنیابینی فراوانی شیعری بزانین، دەبێ بڵێین كە فایەق بێكەس، سی ساڵ زیاتر بەرلە لەتیف هەڵمەت دژە باوبووە. چونكە فایەق بێكەس لە سییەكانەوە، باسی ئەوە دەكات كە ئەوروپا پاپای تەمێ كردووە و دەستی داوەتە عیلم و فەن،دەبێ ئێمەش چاو لەوان بكەین.ئەو لە سییەكانەوە شیعرێك دەنووسێت، كە بنەمای ڕۆشنگەریی و بینینی دنیا لە سەر ئەقلگەرایی دەكاتە پێوەر.شیعری كوردی بەدەر نەبووە لەو واقیعە كۆمەڵایەتییەی لە نێو كۆمەڵگەدا بوونی هەبووە. بۆیە لە زۆركاتدا، دەبێتە ڕەنگدانەوەی بنەماكانی ئەو واقیعە. ئەمەش نەداهێنانە نە دژە باویی.خاڵێكی دیكە، كە نووسەر لە وتارەكەیدا، دەیكاتە پێوەرێك بۆ دژە باویەتی لە تیف هەڵمەت ئەوەیە، كە شاعیر لە شیعرەكانیدا، چەند وشەیەك لەسەر یەكتری دووبارە دەكاتەوە، كە ئەمەش هوشیارییەكی شیعری گەورەیە.لەوبارەیەوە نموونەی ئەو شیعرەی لەتیف دێنێتەوە:

من هەر زیندووم
تاسەر زیندووم
مەرگ ئەكوژم من هەر زیندووم

دووبارە كردنەوەی چەند وشەیەك لە سەر یەكتریی، سیمایەكی هونەریی و ئاسایی دەقی شیعرییە. ئەم دووپاتكردنەوەیە، یان ڕەهەندێكی زمانەوانی هەیە، یاخود ڕەهەندێكی بابەتی، لە هەردوو ڕووەكەشەوە بەشێكە لە بینای هونەری دەقی شیعری.ئەگەر دووپاتكردنەوەی وشە، بە داهێنان و دژە باویی و بلیمەتی بزانین،ئەوا دەبێ بڵێین گۆران لە هەمووان دژە باوترە. چونكە ئەو لە ساڵی 1958، شیعرێكی نووسیوە، كە دووبارەكردنەوەی وشەی تێدایە. كاتێ دەنووسێت:_

دەنگێکی دوور
دوور ئێجگار دوور
بە ئەستەمێك ئەگاتە ژوور.
ئەی دەنگی دوور

(دیوانی گۆرانی 206) بۆیە گرنگە، لە خستنەڕووی هەر بۆچوونێکی ئەدەبی، بەرپرسیاریەتی فەرهەنگیی و مێژوویی هەڵبگرین.توێژینەوە لە شیعری شاعیرێك، ئەم شاعیرە ناکاتە دژە باو، ئەگەر بنچینەکانی دژە باوی لە دەقی شیعرەکانی نەبێت. ئەگەر گۆرانی شاعیر، دوو دەیە بەرلە لەتیف هەڵمەت، یان هەر شاعیرێکی کورد،شیعرێکی لەو شێوەیەی نووسیبێت، ئیدی نازانم دژە باوی ئەو شاعیرانە لەکوێ دایە و چییە؟!دواجاریش دەڵێت:((لەتیف هەڵمەت هەڵوێستێکی ئایدۆلۆژی جێگیری هەبووە)). ئەگەر شاعیرێك هەڵوێستی جێگیری هەبێت و شیعر وەك بەشێك لە ئایدۆلۆژیا ببینێت، ئەوا شاعیرێکی دژە باوە، یان ئاساییە؟!.

فەرهاد شاکەلی..

بەگشتی چەند سیمایەکی هونەری لە شیعری کۆتایی شەستەکان و هەفتاکانی قۆناغی شیعری کوردی هەن، کە هاوبەشن و لە ئەزموونی زۆربەی شاعیران دەبینرێت و ڕەنگییان داوەتەوە. کە هەرە دیارترینیان، بیری نەتەوەیی و شۆڕشگێڕیی و گوزارشتکردنە لە مێژووی نەتەوەیەکی چەوساوە و زۆر دەست,ئەم گوتارە لە شیعری کوردیدا، درێژ دەبێتەوە تا کۆتایی نەوەدەکان و ڕاپەڕین، بەڵام بە دنیابینی جیاوازەوە.بۆنموونە:لە شیعری هەشتاکاندا، بە تایبەتی ئەو شیعرانەی لە شار دەنووسرێن و ڕەنگدانەوەی گیانی بەرگریی و شۆڕشگێڕیی و نەتەوەیین، سیمبول دەبێتە بەشێکی سەرەکی لە زمان.چونکە بە هۆی نەبوونی ئازادیی و ستەمی بەعس لەو قۆناغەدا،شاعیرانی کورد پەنا دەبەنە بەرسیمبول، بە تایبەتیش کە ئەو قۆناغە بە قۆناغی ڕەشبینی و نا ئومێدی دەناسرێتەوە. شیعری کوردی کە دەبێتە بەشێك لە شیعری بەرگریی و نەتەوەیی، لەو قۆناغەدا بە ئەندازەیەك لە یەکتری نزیك دەبنەوە، کە ڕەنگە بە ئەستەم خەسڵەتێکی شیعری جیاواز، شیعری ئەو شاعیرانە لە یەکتری جیابکاتەوە، بە پێچەوانە بەڵکو هەستانەوە و چاوەڕوانی،ئومێد و هەڵاتنی خۆری ئازادی، دەبێتە تیمەی سەرەکی شیعری کوردی ئەو قۆناغە بە گشتی. بۆیە شاکەلی ئەگەر لە پڕۆژەی کودەتایەکی نهێنی بە دژە باویی و نوێگەرانەش دەستی پێ کردبێت، ئەوا دواجار شیعری ئەویش بۆ ماوەیەك دەبێتە بەشێك لە فۆڕمی شیعری هەفتاکان کە شیعری سیاسی و بەرگریی و یاخیبوونە. بۆنموونە: شاکەلی لە دیوانی پڕۆژەی

كودەتایەكی نهێنی دەڵێت:_
لە ناكاو
كورەی ئاگركۆشك و دیوار وێران ئەكا
گلێنەی چاو دیمەنی ژیان ئەخواتەوە
(پێن،چاپ دووەم 2000ل27)

كورەی ئاگر، هێمایە بۆ تووڕەبوون و تەقینەوەی ڕقی جەماوەرو دیوارو كۆشك، ئاماژەیە بۆ دەسەڵات و ستەم و بێدادی بەرامبەر بە مرۆڤی چەوساوەو هەژار. چونكە كۆشك ،دەلالەت لە پێگەی ژیانی ئەرستۆكرات و زەنگینەكان دەكات.كاتێ چاویش دیمەنی ژیان ئەخواتەوە، مانای وایە سەرلە نوێ ژیانێكی دیكە دێتە ئاراوە و ژیانی كۆن نامێنێت.ئەم دەربڕینانە، لە ئاستی زمان و دنیابینی شیعریدا، بە بڕوای من بەشێكە لە دنیابینیی شیعری هەفتاكان بە گشتی. بۆیە ئەم گوتارە، لای شاكەلیشی هەیە و ئەویش هاوشێوەی شاعیرانی ئەم قۆناغە كەوتۆتەژێر كاریگەریەتی ڕووداوكانی ئەو سەردەمە.ئەم كاریگەریەتییە، بە وردی لە دوو ساڵی دوای نسكۆ دیارە. شاكەلی لە شیعرێكی دیكەیدا، كە لە شوباتی 1975و چەند مانگێك دوای نسكۆی شۆڕشی مەزنی ئەیلوول نووسیویەتی، دەڵێت:_

لە شەوێكی تاریكەدا..جوانووی ئەوین هەڵمدەگرێ..
ڕووە و جێژوانی شین دەمبات..
ڕووە و كێلگەی ئەوین دەمبات..
دەڵێن كەركووك پێناكەنێ..ساوای بچووك پێناكەنێ..
دەڵێن وڵات بۆ ڕووبارە.. هەتاو بریندارە..
كێ دەڵێ كوردستانی پەژارە و زام..بسكی هەتاو داناهێنێ..
لە دوای شەوی تاریك و ڕەش..ڕۆژی زێڕین هەڵدێتەوە..
بەهاری شین دێتەوە..ڕەوە تفەنگ بۆ هێلانەی گەرمی سەنگەردێتەوە.

ئەم شیعرەی شاعیر،كە ئێمە چەندكۆپلەیەكمان لێ نووسیوەتەوە، یەكێكە لە شیعرەكانی نیوەی دووەمی هەفتاكانی سەدەی ڕابردوو.
ئەگەر لە ئاستی ناوەڕۆكدا بڕوانینە ئەودەقەی شاكەلی،دەبینین ڕەنگدانەوەی قۆناغێكی سیاسی دیاریكراوە، كە تیایدا خامۆشی هەموو شتێكی گرتۆتەوە.شاعیرلە نێو ئەو هەموو شكست ونسكۆ و نائومێدییەدا، موژدەی هەڵهاتنی خۆرێكی تازە و قۆناغێكی تازە دەدات. شاعیربە ئاشكرا بەگژ ئەو واقیعە دادێتەوە وبڕوای وایە ڕەوە تفەنگ سەنگەرچۆڵ ناكات.پەیامی ئەوشیعرە پەیامێكی سیاسی،شۆڕشگێڕیی ونەتەوەییە. وێرای ئەوەی پەیامی هەڵسانەوەیە و ئومێد دەبەخشێتە مرۆڤەكان.شیعرلەوكاتدا،چەكێكی دیكەی دەستی

پێشمەرگەبوو. شاعیران بە شیعرەکانییان، هانی تێخکڕدنەوەی بیروباوەڕی نەتەوەیی و بەرزکردنەوەی گیانی نەتەوەیی ونیشتمانی مرۆڤی کوردییان دەدا.شاعیرلە نێو نائومێدییەکی گەورەدا، موژدەی هاتنەوەی ڕەوە تفەنگ بۆ سەنگەرەکان دەدات.کە دواتریش هاتنەوە و گەلی کورد خۆری ئازادی لێ هەڵهات و ڕاپەڕین، دەروازەی ژیانێکی نوێی بۆ کورد کردەوە. ئەم فۆڕم و ناوەڕۆکە لە شیعری کوردی، بە گشتی گوتاری شیعری نیوەی دووەمی هەفتاکان پێکدێنێت، کە شیعر دەبێتە هەڵگری پەیامێکی سیاسی و شۆڕشگێڕی. شاکەلیش وەك هەر شاعیرێکی دیکەی ئەو سەردەمە، کەوتۆتە ژێر کاریگەریەتی ڕووداوە سیاسییەکانی ئەو کات و لە شیعرەکانیدا ڕەنگییان داوەتەوە. تەنانەت لە شیعرێکیدا باسی ئەستێرەی سووریش دەکات، کە هێمابوو، بۆ ڕێکخراوێکی سیاسی ئەوکات. ئەم گوتارە لە شیعری شاکەلی زۆر ناخایەنێت.ئەمەشە جیاوازی ئەم شاعیرە، لەگەڵ شاعیرە هاوسەردەم و هاو قۆناغەکانی خۆی.شاکەلی دوای ئەوەی دەچێتە شام و دواتریش ئاوارەی سوێد دەبێت و لەوێ دەگیرسێتەوە، دەتوانم بڵێم گوتاری شیعری سەد و هەشتا پلە دەگۆڕێت. شیعری ئەو،چیتر شیعرێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژی نییە، وەك ئەوەی لە شیعری شاعیرانی تر دەبینرێت. ئەم گۆڕانکارییە لە شیعری شاکەلی، دەرەنجامی جێهێشتنی و دوورکەوتنەوەیە لە خاك و نیشتمان و جێهێشتنی کوردستان. گوتاری شیعری شاکەلی، ئیدی دەبێت گوتارێك،تەژی لە هەستی غەریبی و دوورکەوتنەوە لە نیشتمان.شیعری ئەم شاعیرە،دەبێتە هەڵگری گوتارێکی دیکە،کە ئەویش ئەزموونی مەنفا و نوستالۆژیای گەڕانەوەیە بۆ نیشتمان. ئەگەر سەرنج لە مێژووی نووسینی شیعرەکان بدەین، ئەو کات درك بە کاریگەریەتی مەنفا لە سەر ژیان و شیعرو دنیابینی شاکەلی بە قووڵی و لە ماوەیەکی زەمەنی زۆر کورتدا دەکەین.شاکەلی، تەنها دوای دووساڵ لە جێهێشتنی نیشتمان، غەریبییەکی گەورە ڕووی تێ دەکات و لە شیعرێکیدا کە لە ئایاری 1978نووسیویەتی، زۆر بە جوانی هەست بەو غەریبوونەی شاعیر دەکەین. ئەو لە شیعرەکەیدا دەڵێت:_

کچە زازایی گوڵهەنار..
بۆنی دارستان پێیە..
بۆنی شارو گوندی کوردستانت پێیە
بۆنی زۆزان بۆنی گەرمیان بۆنی بارانت پێیە

(ك-شبڵاچەیەك درز دەخاتە -لا59) لەم شیعرەدا، دەردەکەوێت کە شاکەلی چۆن بیری لە بۆنی خاکی کوردستانە و بە تاسەی ئەو بۆنەوە کچە زازایەك دەدوێنێ. ئەم کچە لە یەك کاتدا، هێمایە بۆ خۆی و بۆ خاکێکیش کە ئەویش کوردستانە. ئەم گوتارە شیعرییە لە ئەزموونی شاکەلی، بە درێژایی ژیانی لە مەنفادا، لە وێنەی شیعری جیاواز و

هەناسەی شیعری جیاواز، بوونی هەیەو دەمێنێتەوە، تاکو دوایین شیعری کە لە ئابی ساڵی 1990 و چەند مانگێك بەرلە ڕاپەڕین نووسیویەتی. شاکەلی لەو شیعرەیدا دەڵێت:

لەگەڵ زەردە پەڕی گشت ساڵێکدا
کە کۆوی سەربە تەمی تەمەنم تریفە باران دەکا..
ڕوو لە ڕۆژهەڵات رادەوەستم..
چاوەڕێی پەیکی خۆرهەڵاتێکی ترم

(هەمان سەرچاوەی پێشوولا214) ڕۆژهەڵاتی یەکەم، ئاماژەیە بەو ڕۆژهەڵاتنە فیزیکی و گەردوونییەی هەموو بەیانییەك وەك کردارێکی گەردوونی دەست پێ دەکات و هەموو ڕۆژێك دووبارە دەبێتەوە.ئەو ڕۆژهەڵاتە،بە مانای ئەو ڕۆژهەڵاتییەی بەیانییانە کە شاکەلی لە سوێد دەیبینێت.بەڵام ڕۆژهەڵاتەکەی دیکە، ئاماژەیە بۆ کوردستان و دەنگ و باسی وڵاتی خۆی کە لە چوارچێوەی جوگرافیایەك دایە کە ناوی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە.چونکە شاعیر بۆ ماوەی سیانزە ساڵ دوورە لە کوردستان و نیشتمانی خۆی، ئیدی هەموو بەیانییەك لە چاوەڕوانی هەواڵێکی کوردستان دایە. لە دوای ئەم شیعرەوە وکە ڕاپەڕین دەست پێ دەکات و کوردستان ئازاد دەبێت، ئەمجارەیان شیعری ئەو شاعیرە بەرە و دنیای جوانی ڕۆمانسیەت و شیعری دڵداری و دواتریش سۆفیگەری و پاشانیش نووسینی چەندین پەخشانی جوان دەچێت.کە تاکو ئێستاش هەر بەردەوامە. شیعرەکانی شاکەلی،زمانێکی ئەدەبییانەی یەکجار جوان و سەرنجڕاکێشیان هەیە، کە خوێنەر بە شێوەیەك بە دەقەکانەوە گرێدەدات، کە ناتوانێت دەستبەرداریان بێت. ئەمە بە کورتی بەشێك بوو لە خستنە ڕووی ئەزموونی ئەم شاعیرە.ئێستا دێینە سەر بۆچوونەکانی خالید عەبدل، لە بارەی دژە باوی شیعری شاکەلی، تاکو بزانین چی دەڵێت و چۆن سەرنجەکانی دەخاتە ڕوو.نووسەر دەنووسێت:((فەرهاد شاکەلی لە شیعرەکانیدا،شتە ناشرین و قێزەوەنەکان باس دەکات، کە ئەویش کردارە نامرۆڤەکانی ڕژێمە دژ بە گەل و نەتەوەکەی.شتە جوانەکان و شتە ناشرینەکان پیشانی خەڵك دەدات،تاکو خەڵك قینی لە شتە قێزەوەنەکان و دزێوەکان ببێتەوە)).ئەم نووسەرە بۆ ئەوەی هەستی پێ بکات،خۆی بۆچوونەکانی خۆی ڕەت دەکاتەوە. ئەگەر شاکەلی شاعیرێکی دژە باو بووە و بەو سەرەتایەوەش دەستی بە شیعرنووسین کردووە،چۆن هەمان ئەو ڕوانین و دنیابینیەی شاعیرانی دیکەی هەبووە،کە دژ بە کرداری نامرۆڤەنەی ڕژێم شیعریان نووسیوە؟ ئەمە مانای وایە، شیعری ئەویش لە بازنەی ئەو شیعرە باوانەی ئەو کات و سەردەم دەرنەچووە. ئەمە خۆی لە خۆیدا، پشتڕاستکردنەوەی ئەو بۆچوونەی ئێمەیە،کە دەڵێین شیعری هەفتاکان،هەڵگری کۆمەڵێك ئەدگاری هونەریی و ئەدەبییە و بە گشتی

شاعیران تا ڕادەیەکی زۆر دنیابینیان لە یەکتری نزیکە.یاخود گوتاری شیعرەکانییان هاوشێوەی یەکترییە. ئەمەش ڕەنگدانەوەی ئەو هەڵومەرجە سیاسی و شۆڕشگێڕییەیە کە گەلی کورد لەو قۆناغەدا، تیایدا ژیاوە. قۆناغێك کە پڕە لە ڕەشبینی و نائومێدی و چاوەڕوانی. قۆناغێك، کە کوردستان بە خامۆشییەکی کوشندەدا گوزەر دەکات و ڕژێمێك فەرمانڕەوایی دەکات، کە بێ بەهاترین و بێ نرخترین شت لای مرۆڤە. ئەگەر بە وردیش لە شیعری ئەو قۆناغەی شاعیرانی کورد بڕوانین درك بەو ڕاستییە دەکەین.ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە، ئەگەر ئەرکی شاکەلی و شیعرەکانی، ئامۆژگاریکردنی خەڵك و وەعزدان بێت،کە واتا نەك شاعیرێکی دژە باو نییە، بگرە شاعیرێکی زۆر ئاساییش بووە. شاعیر واعیز نییە تاکوئامۆژگاری خەڵك بکات و شتە قێزەوەن و ناشرینەکانییان پیشان بدات. ئەم تایتمەندییە، زۆر بە ئاسانی لە شیعری ساڵانی سی و چلەکان و لە شیعری قانع و بێکەس و پیرەمێرد دەبینرێت.کاتێ شیعر ڕۆڵێکی هاوشێوەی پەیام و هوشیاریی کۆمەڵایەتی دەبینێت.

چونکە بارودۆخی کۆمەڵایەتی و ژیاریی ئەوکاتی کۆمەڵگەی کوردی پێشکەوتوو نەبووە. بەڵام لە شیعری هەفتاکاندا، شیعری کوردی چیتر ئەو ڕۆڵەی نییە.ئیدی نازانم کامانەن شیعرە ئامۆژگارییەکانی شاکەلی،کە نووسەر پێی وایە خەڵکی لێ ئاگادارەکاتەوە.خالیدعەبدل،هەرلە بارەی شاکەلییەوە دەنووسێت:((هەتا ئەو ڕۆژگارە، هیچ شاعیرێکی کورد،جورئەتی ئەوەی نەبووە ناوی خۆشەویستەکەی بە تاکە پیتێکیش بنووسێت،بەڵام فەرهاد دژە باوییەکەی لەوە دایە،کە ناوی خۆشەویستەکەی بە ئاشکرا بنووسێت کە ناوی ئەمەل بووە)).بەداخەوە،دیسانەوە دەبێ بڵێین کە ئەوبەڕێزە،هیچ ئاگای لە مێژووی شیعری کوردی نییە،دەنا بۆچوونێکی ڕەهای لەو شێوەیەی دەرنەدەبڕی. ئایا تا ئەو کات هیچ شاعیرێك، ناوی خۆشەویستەکەی نەهێناوە؟مەگەر نالی ناوی(حەبیبە)و وەلی ناوی(شەم) و مەولەوی ناوی(سەلمە)و پەشێو ناوی(کوردستان)ی نەهێناوە؟ با لەوانەش گەڕێین،هەر بۆنموونە شێرکۆ بێکەس لە ساڵی 1967دا،شیعرێکی بە ناوی(دیاری ئەمجارە)نووسیوە و پێشکەشی کردووە بە(ن). ئیدی نازانم ئەو نووسەرە ئاگاداری ئەو مێژووەیە یاخود نا؟!. بڕوام وایە خودی شاکەلیش، لەگەڵ ئەو بۆچوونە نا بابەتی و سەیرانەی ئەو نووسەرە دانییە.چونکە شیعری ئەو شاعیرانە،دەکرێ لە زۆر لایەنی دیکەی ئەدەبییەوە بخوێنرێنەوە،کە شوناسەکەیان زۆرلە شوناسی دژە باوییەکەی خالید عەبدل دیاترو بەهادارترە. هەر بۆنموونە: شیعری شاکەلی شیعری هەموو سەردەمەکانە،شیعری هەموو زەمەنەکانە،دەکرێ لە هەرکاتێك خوێنەر بگەڕێتەوە سەرئەم شیعرانە و چێژی لێ

وەربگرێت.زمانی شاکەلی زمانێکی تایبەتە، دەکرێ لە چەندین ڕەهەندەوە بخوێنرێتەوە. ئەو هێمنی و ئارامییەی لە زمانی شیعری شاکەلیدا هەیە تایبەتە.
ئەمە وێرای ئەو هەموو جوانییەی لە وشە و دەربڕین و پەتییەی لە زمانی ئەو شاعیرە جواننووسەدا هەیە.هەموو شیعری شاکەلی بخوێنیتەوە،هەست بە تووڕەبوونێك،گرژییەك،توونديیەك ناكەی، ئیدی نازانم چۆن شتە ناشرین و قێزەوەنەکان لە شیعری شاکەلیدا جێیان دەبێتەوە؟.ئەو ئەگەر مەبەستی شیعرە بەرگرییەکانی بێت،ئەوا ئەم شاعیرە لەو جۆرە شیعرانەشیدا، بە هێمنی دەسووتێت و بە ئارامی دوژمنان ڕیسوا دەکات.بە بڕدەنگی دیمەنی سووتماکی خاك و نیشتمانەکەی دەگوازێتەوە نێو شیعرو گوزارشتی لێ دەکات. هێدی هێدی غەریبی مەنفا ڕوحی دەخوات ئەو هەستەش لای ئەو دەبنە هەوێنی جوانترین شیعر.کە بۆ زانیاری زیاتر خوێنەران دەتوانن بگەڕێنەوە ،سەر کۆمەڵە شیعری (بڕاچەیەك درزدەخاتە تاریکە شەوی تەمەنمەوە)و شیعرەکان بخوێننەوە. لە ڕاستیدا، ڕوونکردنەوەی چەمك و بابەتەکانی نێو ئەو نووسینە،لەلایەن نووسەری وتارەکەوە، هێندە نالۆژیکی و نامەعریفین، کە خوێنەر سەیری پێ دێت ئەو چەمکانە، لە زمانی لێکۆلینەوەی ئەدەبیدا هەبن. بە داخەوە بەشێکی زۆر لەوانەی دەنووسن،جیاوازی لە نێوان ڕەهەندەکانی زمان لە نووسیندا ناکەن.بە زمانی کشتوکاڵ،باسی ئەدەب دەکەن، بە زمانی بارزگانی باسی چەمك و دەستەواژەکان دەکەن.هەربۆنموونە جارێکییان نووسەرێك نووسیبووی(ئەدەبیاتی هاوردە) کە گوایە ئەم نووسەرە، یەکێکیشە لەوانەی زۆر ستاییش دەکرێت، بەڵام وادەزانێت ئەدەبیات (کولەکەیە) تاهاوردە بکرێت.خالید عەبدلیش لە نووسینەکەیدا،هێندێك چەمك شیدەکاتەوە، کە خوێنەر شۆك دەبێت. سەرنج بدەن هەر لە بارەی شیکردنەوەی دێڕە شیعرێکی شاکەلیدا چی نووسیوە:((وشەی بیردوو مانای هەیە، یەکەمیان: بۆ بیرێکەیە، دووەمیان: واتا بیری ئاو،بیری نەوت،بیری کانزاکان)).تاکو ئێستا کە هەزارەها لاپەڕەم لە بواری ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی خوێندۆتەوە، بۆچوونی کۆمیدی لەو شێوەیەم نەبینیوە. کە نووسەرێك بیرو هزر، لەگەڵ بیری ئاو و بیری نەوت،بە یەکەوە بناسێنێت.
لێرەوە ئەو بۆچوونەی ئێمە دەردەکەوێت کە کەسانێك چۆن بە زمانی پیشەسازیی و کشتوکاڵ و ئاودێری، باسی ئەدەب دەکەن. کەسێك کەمێك ئاگایی ئەدەبی هەبێت، پێناسەی لەو شێوەیە ناکات.چونکە وشەکان هەردووکییان لە ڕووی نووسینەوە وەك یەکن،ئیدی خالید عەبدل وا دەزانێت دەکرێ بەیەکەوەش شیبکرێنەوە.بێگومان(بیر)کە شتێکی نا بەرجەستەییە،هیچ پەیوەندییەکی بە(بیر)ی ئاوەوە نییەکە شتێکی

بەرجەستەیە و دەبینرێت و دەناسرێت. بەڵام بیری نێو مێشکی مرۆڤ، شتێکی نابەرجەستەیە،نە دەبینرێت، نە وێنا دەکرێت.تەنانەت لە زمانی ئینگلیزیشدا،ئەم دوو وشەیە ماناکەیان هیچ پەیوەندییەکییان بە یەکترەوە نییە. لە زمانی ئینگلیزیدا، بە بیری نێو مێشك دەگوترێت(idea) و بە بیری ئاو و کانزا و نەوتیش دەگوترێت(well).واتا ماناکانییان لە ڕووی بابەتی و نێوەڕۆکەوە ئەوەندە لە یەکتری دووە، کە هیچ پەیوەندییەکییان بە یەکترییەوە نەبێت. ئەم جۆرە پێناسە و ڕاڤەکردنانە، نیشانەی هەژاری هزریی و زمانی نووسین و گوزارشتکردنە لە دنیای شیعرو ئەدەب بە گشتی.هەر لە بارەی شاکەلییەوە ئەم نووسەرە بەڕێزە دەنووسێت:((فەرهاد شاکەلی نەیویستووە بۆ تێگەیشتن لە شیعرەکانی خوێنەرەکانی ماندوو بکات،بە زمانە سادەکەی پەیامی قووڵ دەردەبڕێت)).ئەگەر شاعیرێك لە ڕێی زمانێکی سادەوە، هەوڵبدات خوێنەرەکانی ڕازی بکات بۆ تێگەیشتنی قووڵ و بیرکردنەوە و ڕامان لە شیعر،دەکرێ بڵێین لە بازنەی شاعیرەکانی تر دایە یان دژە باو؟ ئەگەر بەو پێوەرە بێت، دەبێ هەموو کەسێك لە شیعرەکانی ئەم شاعیرە بگات و ئەمەش مانای وایە، شاعیرێکی بژاردە و دژە باو نییە.چونکە وەك گوتمان، دژە باوی لە دەرەوەی هەموو جۆرە ڕوانینێکی باوە.لە ڕاستیدا،پێناسەی ئەم نووسەرە بۆ چەمك و دەستەواژەکان، هێندە سەیرو سەمەرەن، کەلە مێژووی ئەدەبی کوردی و جیهانیشدا، وێنەیان نییە.سەرنج بدەن چۆن پێناسەی ڕەمز دەکات.دەنووسێت:((ڕەمزبە کاربردنی وشەیەکە شتێك کە هەیە،ڕستەیەك لە بارەی بوونەوەرێکەوە)).ئایا ڕەمز بوونەوەرێکە؟!لە شیعری کوردیدا و لە ئەزموونی هەموو شاعیران، شاخ ڕەمزێکە بۆ خۆڕاگریی و نەوای شۆڕش. ناکرێت کەسێك ئەمە تێگەیشتنی بێت بۆ ئەدەب، کە چی بوێری ئەوە بکات،نووسینی درێژ بە ناوی لێکۆڵینەوەی ئەدەبی بنووسێت. ئایا شاخ بوونەوەرە؟ شتێك ئەگەر لە واقیعدا هەبێت وببینرێت، ئایا دەبێتە ڕەمز؟ ئەگەر وابێت ئێستا شتێك نەدەبوو بە ناوی ڕەمز.!!

سەباح ڕەنجدەر

لەم نووسینە درێژەی خالید عەبدل، دنیایەك هەڵەی زەقی بابەتی و مێژوویی و ئەدەبی هەن، بەڵام هیچ کامییان بۆمن وەك خوێنەرێکی ئاسایی شیعر، بە قەد ئەوهەڵەیە مایەی لە سەر وەستان و هەڵوەستەکردن نەبوو، ئەویش کاتێ ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، دەبەستێتەوە بە ئەزموونی سێ شاعیرەکەی تر.لە ڕاستیدا، نە لە ڕووی تەمەن و ئەزموونی شیعریی و نەوەی شیعرییدا،نە لە ڕووی فۆڕم و ناوەڕۆك و گوتاری شیعرییەوە، بچووکترین ڕایەڵیش نادۆزینەوە کە شیعری سەباح ڕەنجدەر، لە هەر سەرێکەوە بێت، بباتەوە نێو ئەزموونی

ئەو سێ شاعیرە.کە ڕەنجدەر لە دایك بووە ئەم سێ شاعیرە شیعرییان نووسیوەو دیوانییان بڵاوکردۆتەوە، ئیدی نازانم خالید عەبدل، چۆن بوێری ئەوە دەکات بنووسێت:_ (ئەم سێ شاعیرە ڕێیان بۆ سەباح ڕەنجدەر خۆشکرد)).ئەزموونی شیعری سەباح، ئەزموونێکی تایبەتە، کە تێگەیشتن لە دنیای شیعری ئەودا، مەعریفەیەکی زۆری دەوێت. لە دوای زڕوانەوە، وەك یەکەم بەرهەمی شیعری ئەو شاعیرە، تاکو دواین بەرهەمی کە سەرەتا وشە بوو، ئەو ئەزموونە بە کەمی دەخوێنرێتەوە، لێی دەدرێت،دژایەتی دەکرێت، هەوڵی نادیدەگرتنی دەدرێت، لە پای ئەوەی کە شیعرەکانی ئەو لەو جۆرە شیعرانە نین کە خوێنەری کورد بە گشتی پێیەوە ڕاهاتووە. ئەگەربڕیار بێت، دژە باوەکان دیار بکەین، ئەوا بە بڕوای من سەباح ڕەنجدەر وەك ئەزموونێکی تایبەتی شیعر، (نەك دژە باو) تاکە شاعیرە لە کۆی سێ شاعیرەکەی تر، کە شیعرەکانی ناچنە نێو بیرکردنەوە و خوێندنەوەی باو. بۆیە گەلێك جار دەبینین، کەسانێك شیعرەکانی ئەو، بەلادان لە ڕەوتی شیعری کوردی ئەزانن. چونکە لە بنەڕەتدا لە گەڵ دنیابینی و خوێندنەوەی ئەواندا یەکناگرێتەوە. هەر ئەزموونێکی شیعری، هەر نوێگەریی و دیاردەیەك، بە ئاسانی لە نێو بازنەی باودا شوێنی بۆوە و ڕێگەیەکی گرت، دەبێ بزانین کە بچوکترین مۆرکی دژە باوی تێدا نییە. چونکە دژە باوی، بەرهەمی بیرکردنەوەی جیاوازو ڕوانینی جیاوازە، کە دواجار لە دنیابینی شاعیر ڕەنگدەداتەوە. خالید عەبدل لە بارەی ئەم شاعیرەوە دەنووسێت:((هەرچەندە دژە باو گەلێك پێش ئەم هەبوون وڕێیان بۆ خۆش کردبوو)). ئەگەر بەم ڕوانینە بێت، ئەوا دەبێ بڵێین کە ئەزموونی ڕەنجدەر درێژکراوەی ئەزموونی سێ شاعیرەکەی ترە، یاخود دژە باویەکەی ئەم درێژە پێ دەری دژە باوی شاعیرانی ترە. هەڵبەتە، کە بەشێك لەو شاعیرانە کە شیعرییان نووسیوە، ڕەنجدەر هێشتا لە دایك نەبووە، لە ناوەڕاستی هەفتاکانیشدا، کە ئەزموونی ئەو سێ شاعیرە، شوناسێکی ناسراو وەردەگرن، ڕەنجدەر تەمەنی نزیکەی دە ساڵێکە.

ئیدی نازانم چ پەیوەندییەکی شیعری، زەمەنی، مێژوویی، لە نێوان سەباح ڕەنجدەر و ئەم سێ شاعیرە هەیە؟ئەمە لەلایەك، لەلایەکی دیکەوە ئەزموونی ئەم شاعیرە، لە هیچ ڕووێکەوە ناچێتەوە سەر ئەزموونی سێ شاعیرەکەی تر. بە تایبەتیش لە ڕووی زمانەوە. زمانی شیعری ڕەنجدەر، زمانێکی سڕك و ئاڵۆزە و لە فۆڕم و دەربڕیندا بە ئاسانی ناخوێنرێتەوە. لە کاتێکدا زمانی سێ شاعیرەکەی تر، زمانێکی ئاسایە و دەشێ لە ڕێگەیەوە بە ئاسانی بە مانا بگەین. لە ئەزموونی ڕەنجدەردا، مانا ونە، ئەو ون بوونە، بەشێکە لە هەوڵدانی بۆ گرێدانەوەی خوێنەر بە دەق و ڕامان و قووڵبوونەوە. کە بێگومان ئەویش پێویستی بە پاشخانێکی گەورەی ڕۆشنبیری هەیە. لێرەوەش سەباح

ڕەنجدەر، دەبێتە شاعیرێکی بژاردە.
بژاردە بەو مانایەی، کەمن ئەو خوێنەرانەی لە شیعری ئەو بگەن. واتا زمان لە شیعری ئەو شاعیرەدا، دەروازەیەکە بۆ گەیشتن بە مانایەکی قووڵ.لە شیعری ئەم شاعیرەدا، مەعریفەیەکی گەورە لە بواری ئایینی، ئەفسانەیی، مێژوویی هەیە. هەر خوێنەرێك شیعرەکانی ئەم شاعیرە بخوێنێتەوە، دەزانێت کە ڕەنجدەر، یەکێکە لەو شاعیرانەی، کە پاشخانێکی گەورەی ڕۆشنبیریی هەیە. کەم شیعری ئەو هەیە، لە پەراوێزییەوە ئەفسانە و ئایین ودالە شیعرییەکان نەبینین. ئەزموونی ڕەنجدەر، ئەزموونی چڕ نییە، وەك ئەوەی لای ئێمەی خوێنەری کورد، دەروازەیەکە بۆ چوونە نێو دنیای شیعر. بەڵکو ئەزموونی مانایە بە فەلسەفەیەکی زمانی قووڵ. لە ئەزموونی ئەم شاعیرەدا. زمان زۆرتر لە ڕەهەندێك و مانا زۆرتر لە سنوورێکی هەیە. هەر خوێنەرێك شیعری ڕەنجدەربە هەمان میتۆدی خوێندنەوەی شاعیرانی دیکە بخوێنێتەوە، ئەوا لە شیعری ئەو شاعیرە نەگەیشتووە، وەك ئەوەی خالید عەبدل کردوویەتی. لای سەباح ڕەنجدەر، وشەی خۆی بەشێکە لە مانایەکی سەربەخۆ. بە بڕوای من هەرگیز شیعری ڕەنجدەر، بەو تێگەیشتنە مانایە ناخوێنرێتەوە، کە ئەم نووسەرە شیعری سێ شاعیرەکەی تری پێ خوێندێتەوە. چونکە لە ئەزموونی ئەودا، مانا شاراوەیە، زۆرتر لە ڕەهەندێکی هەیە. ئەو کە باسی گوند دەکات، خۆ مەبەستی ئەو گوندە جوگرافی و دیمۆگرافی و سرووشتییە نییە کە خالید عەبدل باسی دەکات، بەڵکو مەبەستی گوندی نێو دنیابینی شیعری خۆیەتی. دەی بزانم کامەمان دەزانین، کە مەبەست لەو گوندە چییە.
هەڵەیە وابزانین وشەی شیعری لای سەباح ڕەنجدەر، هەمان ئەو مانا ئەپستراکت و دیاریکراوەی هەیە، کە زمان پێی دەناسرێتەوە. ئەگەر بەم ڕوانینە بێت، ئێستا هەمووان لە شیعری ئەو شاعیرە دەگەیشتن. کە لە ڕاستیدا بە پەنجەی دەست دەژمێردرێن ئەوانەی لە شیعری ڕەنجدەر دەگەن. هەر وشەیەك لە شیعری ڕەنجدەردا، مانایەکی دیکەی لە دەرەوەی مانای دیاریکراوی خۆی هەیە.سەباح ڕەنجدەر، ئەزموونێکی شیعری تایبەتە و لە زۆوانەوە دەست پێ دەکات، تا سەرەتا وشە بوو بەردەوامی هەیە. ئەم بەردەوامییە، ڕەنگدانەوەی ئەو زمان و دنیابینی و جیهانبینییە شیعرییە تایبەتەیە،کە ئەم شاعیرە هەیەتی و تا ئەو جیهانبینییەش بەم ڕوانینە جیاوازە بەردەوام بێت، ئەم ئەزموونەش بەردەوام دەبێت. ئێستا دێینە سەر لێکدانەوەکانی خالید عەبدل، لە بارەی ئەم شاعیرەوە. نووسەر دەنووسێت:((هاتنە کایەی سەباح ڕەنجدەر پێویست بوو بە تایبەتی بۆ خاسیەتی ڕۆمانە شیعر)).
بە بڕوای من، زۆوان ڕۆمانە شیعر نییە، بەڵکو قەسیدەیەکی درێژە، کە لە بەرای هەمووشتێکدا، گوزارشت لە هەناسە وپشوو درێژیی ئەم

شاعیره له نووسینی شیعردا ده‌كات. ئه‌مه له‌لایه‌ك، له‌لایه‌كی دیكه‌وه شاعیری تر هه‌بوونه، له شیعره‌كانییاندا، به‌ر له ڕه‌نجده‌ر،خاسییه‌تی ڕۆمانه شیعر له شیعره‌كانییاندا هه‌بێت. بۆ نموونه:_ ((دوو سروودی كۆوی شێركۆ بێكه‌س)) كه له ناوه‌ڕاستی هه‌فتاكاندا نووسراون.نووسه‌ر به‌رده‌وام ده‌بێت و ده‌نووسێت:((شاعیر به به‌راورد له‌گه‌ڵ هاوسه‌رده‌مه‌كانی، ناونیشانێكی ئاسایی له هه‌موو ڕووێكه‌وه ئاسایی بۆ شیعره‌كه‌ی هه‌ڵبژاردووه)). مه‌به‌ستی لێره‌دا(زێوان)ه كه ناوی یه‌كه‌م كۆمه‌ڵه شیعری ئه‌م شاعیره‌یه.

زێوان، نه‌ك هه‌ر ناونیشانێكی ئاسایی نییه، بگره زۆر ئاڵۆزیشه. ئێستاش به هه‌زاران كه‌س، ته‌نانه‌ت له‌وانه‌ی شیعریش ده‌نووسن،نازانن وشه‌ی زێوان مانای چییه؟ ئیدی نازانم ئه‌م ناونیشانه چۆن ئاساییه؟ ده‌كرێ نووسه‌ری وتاره‌كه بگه‌ڕێته‌وه سه‌ر ناونیشانی شیعری شاعیرانی كورد له قۆناعی هه‌فتاكان و پێشووتر و دواتریش،ئه‌و كات بۆی ده‌رده‌كه‌وێت كه ئه‌م ناونیشانه چه‌ند به مه‌به‌ستدارو شاراوه، بۆ ئه‌و كۆمه‌ڵه شیعره دانراوه. به گشتی ناونیشان، له شیعری شاعیرانی ئه‌وكاتدا، ناونیشانی ساده و ڕۆمانسی بوونه، كه هه‌موو خوێنه‌رێك تێبی بگات.بۆنموونه به‌شێك له ناونیشانه شیعرییه‌كانی شیعری كوردی ئه‌مانه‌ن:((تریفه‌ی هه‌ڵبه‌ست/فرمێسك و زام/ شه‌وانی ته‌نیایی/ ژووانی دابڕان/پشكۆكان ئه‌گه‌شێنه‌وه/سه‌مای به‌فری ئێواران/ دووكه‌ڵ/شیبای ئه‌وین/زریان/پڕۆژه‌ی كوده‌تایه‌كی نهێنی/قژی ئه‌م كچه ڕه‌شماڵی گه‌رمییان و كوێستانمه/ڕۆژان ئه‌ڵاو تۆ هه‌ر خۆشه‌ویستی منی) ئه‌مانه و زۆری تر ناونیشانی دیكه‌ی ئه‌و سه‌رده‌مانه‌ن.

ئایا زێوان به به‌راورد له‌گه‌ڵ ئه‌و ناونیشانه دیارو ڕوونانه، ئاساییه؟. نووسه‌ر به‌رده‌وام ده‌بێت له باره‌ی ئه‌زموونی ئه‌م شاعیره‌وه و هه‌وڵده‌دات له په‌راوێزی ڕاڤه‌كردنی چه‌ند كۆپێله شیعرێك، دنیابینی سه‌باح ڕه‌نجده‌ر بخاته ڕوو. به‌ڵام بۆ ئه‌وه‌ی بیزانێت كه‌وتێته هه‌ڵه‌وه. ئه‌و له باره‌ی ئه‌و شیعره‌ی سه‌باح ڕه‌نجده‌ره‌وه ده‌نووسێت:((گونده‌كه‌یان دووجار له شه‌ست و سێ و هه‌فتاو پێنج ڕاگوێزراوه، كه ئه‌مه‌ش دوو ڕووداوی زه‌قن له مێژووی ژیانی شاعیر بۆیه هه‌ر به‌زیندوویی له یادگه‌ی ماونه‌ته‌وه)).ناكرێت نووسه‌ر زانیاریی له باره‌ی شتێكه‌وه نه‌بێت، به‌ڵام قسه‌ی له باره‌وه بكات. به تایبه‌تیش له لێكۆڵینه‌وه و ڕه‌خنه‌ی ئه‌ده‌بیدا، كه دنیایه‌ك زانیاریی له هه‌موو ڕووێكه‌وه ده‌وێت. سه‌باح ڕه‌نجده‌ر، دووساڵ دوای ڕووداوی حه‌ڕه‌س قه‌ومییه‌كان، واتا ساڵی 1965 له‌دایك بووه.ئیدی نازانم چۆن ئه‌و ڕووداوه، له مێژووی ژیانی شاعیر بینراوه و كاری لێ كردووه؟!. هاوكات له هه‌فتاو پێنجیش، ئه‌و ته‌نها ته‌مه‌نی ده ساڵ بووه. ئه‌مه ده‌ریده‌خات، كه خوێندنه‌وه‌ی شیعری ڕه‌نجده‌ر، به هه‌مان ئه‌و میتۆده‌ی

شیعری شاعیرانی تر، دەمانخاتە چ هەڵە و بێ ئاگایەکی گەورەوە. شاعیر باسی مێژووی ژیانی خۆی ناکات، بەڵکو باسی مێژووی نەتەوەیەك و خاکێك دەکات،کە دەیان جار سووتماك کراوە .ئەم جۆرە خوێندنەوەی شاعیر، وایکردووە کە نووسەر، لە چەندین شوێنی وتارەکەیدا، بە هەڵە لە شیعری ئەو شاعیرە بگات. بۆنموونە: سەباح ڕەنجدەر دەڵێت:

منداڵیم لە ڕاوە ماسی
وکۆلارە هەڵدان و
هێلکە شکاندن داماڵدرا..

خالید عەبدل، لە ڕاڤەی ئەم وێنە شیعریەدا دەنووسێت:((شاعیریش لاساریی کردووە و هێلکەی شکاندووە، چونکە منداڵ ڕەوایەتی بە هەموو شتێك دەدات)).بە هیچ شێوەیەك مەبەستی ڕەنجدەر لەو وێنە شیعرییەدا، ئەوەنییە کە نووسەر تێی گەیشتووە. بەڵکو مەبەست لە بێ بەش بوونییەتی لە دنیای منداڵی و هەموو ئەو جوانییانەی لەو تەمەنەدا، مرۆڤ بەریدەکەوێت. داماڵدرا، واتا وەك هەر منداڵێکی دیکە نەیتوانیوە چێژو خۆشی لە دنیای منداڵی خۆی ببینێت جا بە هەر هۆکارێکەوە بێت. داماڵین، کردارێکە لە دەرەوەی ویست و خواستی مرۆڤ خۆی، وەك ئەوەی ژیان بە ئاراستەیەکی دیکەی جیا لە ئارەزووی ئەو بچێت.هەرگیز لە شیعری ئەودا، وشە هەمان ئەو مانایەی نییە، کە لە ڕەهەندی واتایی خۆی دایە. باوك لە شیعری ئەودا، هێما نییە بۆ باوکی فیزیکی، لای ئەو شاعیرە وشە بارگاوی دەکرێ بە دەیان مانای دیکە، کە لە دەرەوەی تێگەیشتنی من و خالید عەبدولیش دایە.خاڵێکی دیکە هەر لەبارەی شیعری ئەو شاعیرەوە بۆمن جێی سەرنج بوو ئەویش ئەوەیە، کاتێ خالید عەبدل دەنووسێت:((زمانی شیعری سەباح ڕەنجدەر زمانێکی ناسك و جوانە)). بێگومان ئەم بۆچوونەی بۆ هەر سێ شاعیرەکەی تر دروستە و بابەتییە، بەڵام بۆ سەباح ڕەنجدەر، تێ نەگەیشتنە لە شیعری ئەو. هیچ شاعیرێکی کورد، لە سەردەمی گۆرانەوە تاکو ئێستا، وەك ئەم شاعیرە، زمانی شیعری ئاڵۆز و کۆد ئامێزو پڕ لە مەدلولی شاراوە نییە. زمانی شیعری ئەم شاعیرە، نەك ناسك وڕۆمانسی نییە، بەڵکو زمانێکی مەعریفی و بابەتی قووڵە و ڕەگەکانی دەچنەوە نێو ئایین و فەلسەفە و ڕوحیانییەت و چەندین ئاماژەی تر، کە هەموویان لە شیعری ئەودا هەن.ئەگەر زمان لە شیعری ئەودا ئاسان بووایە، ئێستا ئەویش دەبووە شاعیرێکی باوی ئەو سەردەمە،لە کاتێکدا بە پێچەوانەوەیە. ئەزموونی ڕەنجدەر،ئەزموونێك نییە تیایدا وەك خالید عەبدل دەڵێت خوێنەرەکانی ماندوو نەکات و بەزمانێکی سادە پەیامەکەی بگەیەنێت. شیعر لای ڕەنجدەر،جۆرێکە لە مەعریفە، بەرلەوەی بۆ ئستاتیکاو چێژ بێت.

ئەم شاعیرە، بۆ چێژو جوانی شیعر نانووسێت، بەڵکو شیعر وەك

ژانرێکی دیکەی فیکرو مەعریفە دەبینێت و لە هەمووشی گرنگتر،شیعری گەردوونییە کە لە دەرەوەی هەموو سنوورێکی جوگرافی و فیکری بازنەیەکی دیاریکراو دابێت. بۆیەشە دەبینین، بە پەنجەی دەست دەژمێردرێن ئەوانەی لە شیعری ئەم شاعیرە دەگەن.بە درێژایی مێژووی شیعر،لە نێو ئێمەدا تێگەیشتنێکی جێگیرو دیاریکراو بۆ شیعر هەیە، کە دەبێ سەدان هەزار خوێنەرو بینەری هەبێت. وەك ئەوەی یاری زۆرانبازیی بێت.ئەم ڕوانینە،بۆ هەموو قۆناغەکان گونجاو و بابەتی بێت، بۆ شیعری ئێستا کە شیعری دوای مۆدێرنەشە، گونجاو نییە. چونکە شیعر لە ئێستادا ئەزموونێکی خودییە لەوەی بابەتی بێت.لەم ڕوانگەیەشەوە ئەزموونی ڕەنجدەر ئەزموونێکی تایبەتە. بە بڕوای من ئەم ئەزموونە،تەنها شوناسی ئەزموونێکی تایبەت هەڵدەگرێت کە ڕەنگدانەوەی زمانی تایبەتی و دنیابینی تایبەتی و بە شیعرکردنی هەموو شتەکانی نێو گەردوونە.بە شیعرکردنێك کە مانا تیایدا ئەوەندە قووڵە کە بە خوێنەوەیەك و بگرە چەندین ساڵیش، خوێنەر نەتوانێت بگاتە خاڵی کۆتایی.
ئەمەشە ماهییەتی شیعری ڕاستەقینە کە زەمەن و شوێن نا ناسێت. چونکە هەر شیعرێك بووە بەشێك لە زەمەن و واقیعێکی دیاریکراوی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئایدۆلۆژیی،ئیدی بە کۆتایی هاتنی ئەم واقیعە،ئەزموونە شیعرییەکەش باوی نامێنێت و لە پەیام و مانا دەکەوێت. بەڵام ئەزموونی تایبەتی سەباح ڕەنجدەر، لەزڕوانەوە دەست پێ دەکات و تا سەرەتا وشە بوو، بەردەوامی هەیە. تەنانەت هەر خوێنەرێك بەوردی سەرنجی لەو ئەزموونە دابێت، دەیناسێتەوە و دەزانێت کێ لاسایی دەکاتەوە. ئیدی نازانم نووسەر چۆن بوێری ئەوەی هەبووە کە ئەزموونی ئەم شاعیرە،لە چوارچێوەی ئەزموونە شیعرییەکانی سێ شاعیرەکەی تر، پێڵێن بکات، کە ئاسمان و ڕێسمان جیان لە یەکتری.دواجاریش نووسەر دەنووسێت:_((ڕۆمان بریتییە لە کۆمەڵە چیڕۆکێك)).تەنها ئەو پرسیارە دەکەم، ئەگەر ڕۆمان لە کۆمەڵە چیڕۆکێك پێکهاتبیت، ئەوا ڕۆمانە یان کۆمەڵە چیڕۆك؟
بەرلەوەی کۆتایی بەوتارە بێنم، دەمەوێ ئاماژە بەوە بدەم، کە هێشتا سەدان هەڵەی زمان و دەربڕین لە نووسینەکەی ئەو بەڕێزەدا هەن. کە ئەگەر بەردەوام بووایە لە دەرخستنییان،ئەوا وتارەکەمان یەکجار درێژ دەبووەوە. بە داخەوە نووسەر بەم وتارەی، نەك هەر شتێکی نوێی نەخستە سەر ئەزموونی شیعری ئەم چوار شاعیرە، بەڵکو بە جۆرێك لە جۆرەکان لە ئەزموونەکەشی دان.بەتایبەتیش ئەزموونی(شاکەلی و ڕەنجدەر)کە پێگەیەکییان لە شیعری کوردیدا هەیە. هیوادارم، ئەمە یەکەم و دوا بابەتی بێت، لە بارەی لێکۆڵینەوە لە شیعری کوردی، بۆ ئەوەی نەکەوێتە هەڵەی زیاتر لە

داهاتوودا…

*تێبینی:
دژە باوەکان لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا،وتارێکی(خالید عەبدل)ەو ماوەیەك لەمەو بەر لە ماڵپەڕی ئەدەبی دەنگەکان بڵاوکرایەوە…